

Yeşil Siyasal Düşüncenin Özgül Temaları Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme

Erol ŞİMŞEK¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, erolsimsek@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8924-9640

Öz: Çevre sorunlarıyla mücadele ve ekolojik krizin çözümü hususunda yürütülen siyasal ekoloji tartışmalarının temel eksenlerinden birini yeşil siyasal düşünce oluşturmaktadır. Yeşil siyasal düşünce, yeşil siyaset ya da ekolojizm, gittikçe derinleşen ekolojik krize yönelik küresel kaygının ideolojik yansımalarından biri olarak 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Yeşil siyasal düşünce, geleneksel siyasal ideolojilerden bağımsız, bizzat yeni bir ideoloji olarak kabul edilmektedir. Yeşil siyasal düşüncenin, yalnızca çevre sorunlarıyla ilgilenmenin ötesine geçen, ekonomik, toplumsal, siyasal vs. tasavvurları olan bütüncül bir bakış açısı ve alternatif bir dünya görüşü olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışmanın amacı yeni bir ideoloji olma iddiasındaki yeşil siyasal düşüncenin özgül temalarını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda konu ile ilgili literatür incelenerek yeşil siyasal düşünce üzerine kavramsal bir değerlendirme yapılmaktadır. Yapılan değerlendirme sonucunda yeşil siyasal düşüncenin özgül kavramsal temaları “antiendüstriyalizm”, “eko-merkezcilik” ve “sürdürülebilirlik” olarak belirlenmiştir. Yeşil ideolojinin kurucu unsurları olarak kabul edilebilecek söz konusu temaların birbiriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Ayrıca her bir temanın, yine birbiriyle ilişkili, çeşitli alt temalarından söz etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Siyasal Düşünce, Ekolojizm, Antiendüstriyalizm, Eko-merkezcilik, Sürdürülebilirlik.
Jel Kodları: O44, Q01, Q5.

A Conceptual Evaluation of the Specific Themes of Green Political Thought

Abstract: Green political thought constitutes one of the main axes of the political ecology discussions on the fight against environmental problems and solving the ecological crisis. Green political thought, green politics or ecologism emerged in the second half of the 20th century as one of the ideological reflections of the global concern for the deepening ecological crisis. Green political thought is accepted a new ideology independent of traditional political ideologies. It is emphasized that green political thought is a holistic perspective and an alternative worldview with economic, social, political, etc. visions that go beyond merely dealing with environmental problems. The aim of this study is to reveal the specific themes of green political thought, which claims to be a new ideology. For this purpose, a conceptual evaluation is made on green political thought by reviewing the literature on the subject. As a result of the evaluation, the specific conceptual themes of green political thought were determined as “anti-industrialism”, “eco-centrism” and “sustainability”. These themes, which can be considered as the founding elements of green ideology, are interrelated. It is also possible to talk about various sub-themes of each theme, which are also related to each other.

Keywords: Green Political Thought, Ecologism, Anti-industrialism, Eco-centrism, Sustainability.

Jel Codes: O44, Q01, Q5

Atıf: Şimşek, E. (2023). Yeşil Siyasal Düşüncenin Özgül Temaları Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. *Politik Ekonomik Kuram*, 7(2), 495-515.
<https://doi.org/10.30586/pek.1383>
510

Geliş Tarihi: 30.10.2023
Kabul Tarihi: 05.12.2023

Telif Hakkı: © 2023. (CC BY)
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

1. Giriş

Siyaset ile çevre kavramlarının yan yana gelişi, başka bir ifadeyle çevre sorunlarının siyasal bir ilginin konusu hâline gelişi özellikle 1960 ve 1970'li yıllardan sonra karşımıza çıkmaktadır. Bu yıllarda küresel ısınma, iklim değişikliği, çölleşme, ozon tabakasının tahribatı, yaygın çevre kirliliği, doğal kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin kaybı gibi çevresel sorunlar, küreselleşmeye paralel olarak uluslararası kamuoyu ve dünya siyasetinin gündeminde yer almaya başlamıştır. Endüstrileşme, küreselleşme, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin olumlu etkileri olduğu kadar birçok sorunu da beraberinde getirdiği savı çeşitli yayınlarda, konferanslarda, raporlarda işlenmeye başlamış; ayrıca bu sav birçok sivil toplum örgütü, çevre hareketi ve siyasal partinin temel argümanı olmuştur. Böylece mesele küresel düzeyde tartışılmaya başlamıştır.

Çevre sorunlarıyla mücadele ve ekolojik krizin çözümü konusunda yürütülen tartışmalarda genel itibarıyla iki temel yaklaşım olduğu söylenebilir. Bir tarafta çevre sorunlarının kaynağına inmeden, mevcut üretim ve tüketim düzeninde ya da doğa algısı üzerinde kapsamlı ve bütüncül bir değişim öngörmeden, köktenci çözümlerden ziyade çevreyi korumaya yönelik öneriler sunan “çevrecilik” yer almaktadır. Diğer tarafta sorunu, kaynağına inerek mevcut ekonomik, toplumsal, siyasal vs. düzen ve doğa algısı üzerinde kapsamlı ve bütüncül bir değişim öngören, köktenci çözüm önerileri getiren “siyasal ekoloji” yer almaktadır.

Siyasal ekoloji alanındaki tartışmalar genellikle iki temel eksen üzerine kurulmaktadır. Tartışmalardan biri geleneksel/klasik siyasal ideolojilerin çevre ile kurdukları bağ çerçevesinde yapılmaktadır. Bu tartışmalarda liberalizm, muhafazakârlık, sosyalizm, Marksizm, anarşizm, feminizm gibi yerleşik siyasal geleneklerin genel yaklaşım tarzlarından ilham alarak çevre sorunlarına yaklaşılmakta ve çözüm önerileri getirilmektedir. Çevre meselesini geleneksel ideolojilerin kavramsal araçlarıyla ele alan bu yaklaşım tarzının eko-liberalizm, eko-muhafazakârlık, eko-sosyalizm, eko-Marksizm, eko-anarşizm, eko-feminizm gibi “melez” siyasal ideolojiler ortaya çıkardığı söylenebilir.¹

Siyasal ekoloji tartışmalarının ikinci ekseninde ise mevcut geleneksel siyasal ideolojilerden bağımsız, bizatihi yeni bir siyasal ideoloji olduğu öne sürülen “yeşil siyasal düşünce” yer almaktadır. Yeşil siyasal düşüncenin, yalnızca çevre sorunlarıyla ilgilenmenin ötesine geçen; ekonomik, toplumsal, siyasal vs. tasavvurları olan bütüncül bir bakış açısı olduğu vurgulanmaktadır. Literatürde “yeşil siyasal düşünce” yerine “yeşil düşünce”, “yeşil ideoloji”, “ekolojizm” ve “yeşil siyaset” gibi kavramlar kullanılabilmektedir.² Bu tarz bir düşünceyi savunanlara “ekolojist” ya da -birçok ülkede yeşil siyasal düşüncenin pratikteki yansımaları olarak görülen yeşil partileri de çağrıştıracak şekilde- “yeşiller” gibi isimler verilmektedir.

Bu çalışma, siyasal ekoloji tartışmalarının ikinci eksenini yani yeşil siyasal düşünceyi konu edinmektedir. Çalışmanın amacı, yeni bir siyasal ideoloji olma iddiasındaki bu düşünce üzerine kavramsal bir değerlendirme yaparak ideolojinin özgül temalarını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda yeşil siyasal düşüncenin fikrî arka planını oluşturan metinler, eserler ve raporların yanı sıra konu ile ilgili ikincil çalışmalar kapsamında literatür analizi yapılmaktadır. Çalışmanın temel iddiası, yeşil siyasal düşüncenin “antiendüstriyalizm”, “eko-merkezçilik” ve “sürdürülebilirlik” şeklinde üçlü sacayağı üzerine temellendiği ve yeşil siyasal düşünce ile ilişkilendirilen diğer tüm ilke ve kavramların bu üç ana temanın alt unsurları olduğu yönündedir. Bu bağlamda çalışma,

¹ Literatürde bu konuda birçok çalışma bulunmaktadır. Eko-liberalizm ile ilgili olarak Wissenburg (1998), Y. Şahin (2017), Serter (2021); eko-muhafazakârlık üzerine Paterson (1989), Pilbeam (2003), Türk (2018); eko-sosyalizm ve eko-Marksizm konusunda Pepper (1993), Kovel (2005), Löwy (2005), Balta ve Mısır (2011), Foster (2012), Koçal (2022); eko-anarşist düşünce ile ilgili olarak Bookchin (1996), Demirağ (2017), Clark (2020); eko-feminizm üzerine ise Birkeland (1993), Çetin (2005) ve Gezgün (2017) örnek olarak gösterilebilir.

² Kavramsal olarak “çevrecilik” (ecologism) ile “çevreselcilik” (environmentalism) arasındaki ayrıma işaret eden Çoban (2013), “çevrecilik” kavramının “yeşil ideoloji” ya da “ekolojizm” gibi sözcüklerin yerine kullanılabileceğini belirtmektedir. Bu çalışmada genel kabule uygun bir şekilde kullanılan “çevrecilik” kavramı yerine ise Çoban “çevreselcilik” sözcüğünü tercih etmektedir. Bu hususta genellikle “çevrecilik” (environmentalism) – “ekolojizm” (ecologism) ayrımı yapılmaktadır. Bkz. Kılıç ve Tok (2013), Harrison ve Boyd (2018), Dobson (2022), Feyzioğlu ve Çınar (2023).

yeşil siyasal düşüncenin kurucu unsurlarının ve söz konusu unsurlar arasındaki ilişkilerin anlaşılması noktasında önem taşımaktadır.

Bu çerçevede hazırlanan çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yeşil siyasal düşüncenin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, bir ideoloji olarak nasıl tanımlanabileceği, çevrecilikten ve geleneksel ideolojilerden farkının ne olduğu gibi sorulara yanıt aranmaktadır. İkinci bölümde ise yeşil siyasal düşüncüyü “yeni bir ideoloji” kılan ana temalar ortaya koyulmaktadır. Bu kapsamda yeşil siyasal düşüncenin özgül kavramsal unsurları “antiendüstriyalizm”, “eko-merkezcilik” ve “sürdürülebilirlik” bağlamında değerlendirilmektedir.

2. Yeşil Siyasal Düşünce Nedir?

Yeşil siyasal düşüncenin ne olduğunu anlamak için onun düşünsel ve pratik arka planına bakmak önemlidir. Zira ekolojik sorunlarla ilgili uluslararası düzeyde örgütlenmeler, toplumsal hareketler, uluslararası raporlar, kaleme alınan çeşitli eserler yeşil siyasal düşüncenin doğuşuna ve gelişmesine katkı sağlamıştır. 1960’lardan sonra ekolojik düşünceye ilişkin raporlar da dâhil olmak üzere pek çok yayın yapılmıştır. Özellikle 1970’ler, çevre sorunlarının siyasal ve ideolojik boyutlarıyla geniş ölçüde tartışılmaya başladığı yıllar olmuştur.

Rachel Carson’un 1962 yılında yayımlanan “The Silent Spring” (Sessiz Bahar) adlı eseri, artan ekolojik krize dikkat çeken ilk yayınlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu yönüyle, yeşil düşüncenin öncü eserlerindedir. Carson (2004) bu eserinde böcek ilaçları (DDT) ve diğer ziraî kimyasalların çevreye verdiği ciddi zararları kamuoyunun gündemine getirmiştir. Yine aynı sene Murray Bookchin’in (1962) “Our Synthetic Environment” (Sentetik Çevremiz) adlı eseri de bu alanın öncülerindedir. Bookchin, son yüz yılda teknoloji, bilim ve tıpta kaydedilen gelişmelerin insanın doğal dünya üzerindeki kontrol gücünü artırdığını ancak bunun sanıldığı kadar faydalı bir şey olmadığını vurgulamıştır. Zira ona göre bu gelişmelerin yarattığı “sentetik çevre”, insanları çok sayıda yeni sorunla karşı karşıya bırakmıştır.

1969 yılında kurulan “Friends of the Earth” (Yeryüzü Dostları) ve 1971’de kurulan “Greenpeace” (Yeşil Barış) gibi ekolojik örgütler, sivil toplumun ekolojik sorunlara ilgisini uyandırmaya çalışmıştır (Haklı, 2017, s. 452). Bunlar; nükleer enerji, çevre kirliliği ve fosil yakıt rezervlerinin yok olması gibi çevresel tehditleri vurgulayan yeni nesil eylemci baskı gruplarıdır (Heywood, 2013, s. 260). Bu gibi çevre korumaya odaklanmış baskı grupları, siyaset ile muğlak bir ilişki içerisindedir. Bunlar parti siyasetinin hedeflerini ve ideolojisini taşımaz. Ancak siyasal değişime katkıda bulunmak için daha radikal eylem ağları ve yeşil partiler ile çalışma yürütür. Greenpeace, yeşil siyasetin savaş karşıtı ve çevresel öğelerini bir araya getirmiştir. Bunlar gibi birçok sivil çevre örgütü, yalnızca çevre sorunlarıyla mücadele etmemiş, aynı zamanda toplumsal adaletin sağlanması, taban demokrasisinin geliştirilmesi ve şiddetsizlik gibi siyasi, ekonomik ve sosyal meseleleri ekoloji hareketinin gündemine getirmiştir (Wall, 2013, ss. 19-21).

Diğer önemli öncü çalışmalar arasında Ehrlich ve Harriman’ın (1971) “How to be a Survivor” (Nasıl Hayatta Kalınır) ve Goldsmith’in öncülüğünde 1972’de The Ecologist dergisinde yayımlanan “A Blueprint for Survival” (Hayatta Kalma Kılavuzu) adlı eserler gösterilebilir. Ehrlich ve Harriman’a (1971) göre insanlık, gezegeni korumaya yönelik gerekli değişiklikleri kısa süre içerisinde yapıp eyleme geçmezse yakında yaşam alanını öyle aşındıracak ve sömürecek ki kendini yok edecek. Benzer şekilde Goldsmith vd. (1972) endüstriyalizmin yarattığı yaşam tarzının sürdürülebilir olmadığını ve sürdürülebilir bir toplum için değişim stratejilerinin bulunması gerektiğini vurgulamışlardır.

Uluslararası düzeyde hazırlanan birtakım raporlarla da doğadaki kıt kaynakların daha verimli kullanılması konusunda kamuoyunun dikkati çekilmeye çalışılmıştır. Birleşmiş Milletler’in 1972 yılında yayımladığı “Only One Earth” (Tek Bir Dünya) raporu ile Roma Kulübü’nün aynı yıl yayımladığı “The Limits to Growth” (Büyümenin Sınırları) adlı rapor, doğal kaynaklar sorunu hakkında hazırlanmış en önemli yayınların başında gelmektedir. Büyümenin Sınırları’nda endüstrileşme, hızlı nüfus artışı, çevre kirliliği,

gıda üretiminde aşırı büyüme ve yenilenemez kaynakların tükenmesi gibi sorunlar vurgulanmış ve ekonomik büyüme kontrol altına alınmazsa 21. yüzyılda bir felaketin kaçınılmaz olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Meadows vd. 1972). Vurguladığı hususlar ve ortaya koyduğu sonuçlar itibarıyla bu rapor, çevre hareketinin yeşil harekete dönüşmesini sağlayan simgesel adımlardan biri olarak kabul edilmektedir (Ü. Şahin, 2017, s. 43).

Çevre sorunlarının uluslararası toplumun gündemine yerleşmesi bakımından bir diğer önemli gelişme de 1972'de Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Stockholm Çevre Konferansı olmuştur. Çevreyi önemli bir sorun olarak ilk kez dünya gündeme getiren bu konferans sonucunda yayımlanan deklarasyonla katılımcılar, çevrenin sağlıklı yönetimi için bir dizi ilkeyi kabul etmiştir. Stockholm Deklarasyonu, çevre konularını uluslararası kaygıların ön sıralarına yerleştirmiş; endüstrileşmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında ekonomik büyüme, çevre kirliliği ve dünyanın dört bir yanındaki insanların esenliği arasındaki bağlantı konusunda ortak bir diyalogun ve iş birliğinin başlangıcı olmuştur (United Nations, 1973). Söz konusu konferansın, çevre ile ilgili konuların siyaset ve ideolojiden bağımsız olarak düşünülmemeyeceğini gösteren önemli bir aşama olduğu söylenebilir (Keleş, 2016, s. 308).

Yeşil düşüncenin en önemli isimlerinden biri olan E. F. Schumacher, 1973 yılında yayımlanan "Small is Beautiful" (Küçük Güzeldir) adlı eserinde bütün toplumsal sorunların temelinde büyüklük sorunu olduğu düşüncesinden hareketle endüstriyalizmin mevcut üretim ve tüketim biçimlerini sorgulamıştır. Küçük ölçekli ve "insancıl yüzlü" teknoloji ve ekonomi düzeninin küresel ekolojik sistem ve doğa için önemini vurgulamış; küresel bir nüfus stabilizasyonunun gereğine dikkat çekmiştir (Schumacher, 1989). Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca (World Commission on Environment and Development [WCED]) 1987'de yayımlanan ve Brundtland Raporu olarak da bilinen "Our Common Future" (Ortak Geleceğimiz) adlı rapor da benzer bir yaklaşıma sahiptir. Bu raporda ekonomik gelişme ile çevre koruma düşüncelerinin bağdaştırılmasının zorunlu ve olanaklı olduğu savunulmuş, insan ile doğa arasındaki uyumu teşvik eden "sürdürülebilir kalkınma" kavramı ortaya atılmıştır (WCED, 1987).

Yeşil düşüncenin önemli aşamalarından biri de 1992'deki Rio Konferansı'dır. Konferansın temel vurgusu, insani ihtiyaçlar karşılanırken ekonomik, sosyal ve çevresel kaygıların bütünleştirilmesinin ve dengelenmesinin insan yaşamının sürdürülmesinde hayati önem taşıdığı yönündedir. Konferansın, sürdürülebilir kalkınmayı başarmak için geleceğe yatırım yapmaya yönelik yeni stratejiler çağrısında bulunan Gündem 21 ve dünya ekosisteminin korunması, iyileştirilmesi, çevre sorunlarıyla mücadele, sürekli ve dengeli kalkınma vb. konularında devletlerin küresel bir ortaklık ruhuyla iş birliği yapması gereğini vurgulayan Rio Deklarasyonu gibi önemli sonuçları olmuştur (United Nations, 1993).

Tüm bu yayınlar, raporlar, örgütler ve eylemler neticesinde siyasi ve kültürel birtakım değişimler yaşanmıştır. Özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren birçok parti ve hükümet, siyasi programlarına ekolojik hassasiyetleri vurgulayan politikalar eklemek durumunda kalmıştır. Elbette ekoloji hareketinin siyasi hayata en büyük etkisi ve armağanı, ekolojik düşünce ekseninde örgütlenen yeşil partilerin kurulması ve bu partilerin iktidar alternatifi siyasi yapılara dönüşmesi olmuştur (Haklı, 2017, s. 454). İlk ekolojik siyasi parti olan Avustralyalı Birleşik Tazmanya Grubu (United Tasmania Group) 1972'de büyük bir barajın inşasına karşı yağmur ormanlarını korumak için kampanya yürütmek üzere kurulmuştur (Wall, 2013, s. 22). Sonraki yıllarda dünyanın birçok ülkesinde yeşil partiler siyasal hayata katılmıştır. Özellikle Alman Yeşiller Partisi'nin (Die Grünen) kurulduğu 1980 yılından beri ekolojik sorunlar birçok endüstrileşmiş ülkede yeşil partiler tarafından siyasi gündemin başlarında tutulmaktadır.

1960'lardan itibaren yaşanan tüm bu gelişmeler yeşil siyasal düşüncenin kısa tarihi olarak görülebilir. Bu bakımdan "yeşil siyasal düşünce", "yeşil siyaset" ya da "ekolojizm", siyasal düşünce okullarının en yenisi olarak kabul edilmektedir. Yeşil siyaset bir taraftan,

insan ve insan-dışı dünya arasındaki ilişki, hayvanların ahlâki durumu, “iyi yaşam”ın ne olduğu ve teknolojik yeniliklerin etik ve politik düzenlemesi gibi siyaset ve felsefi sorgulamada son derece eski konulara odaklanmaktadır. Diğer taraftan, iklim değişikliğinin ekonomik ve politik sonuçları, petrolün zirve yapması, aşırı tüketim, kaynak rekabeti ve çatışmaları, artan küresel ve ulusal eşitsizlik seviyeleri gibi bazı özel güncel meseleler ile uğraşmakla karakterize edilmektedir. Bu bakımdan yeşil siyaset, çok çeşitli ilgi alanlarını kapsayan son derece geniş bir siyasal düşünce okuludur (Barry, 2014).

Yeşil siyaset, hızla artan ekonomik gelişimin doğaya verdiği zararlara ilişkin kaygının yanı sıra “beşerî varoluşun gücünü kaybetmesinden ve sonuçta insan türünün varlığını devam ettirebilmesinden yana bir endişeyi yansıtmaktadır.” (Heywood, 2014, s. 94). Bu açıdan yeşil siyaset, geleneksel çevreci kaygılardan daha fazlasını içermektedir. Ekoloji, yeşil siyasetin ilk ayağı olabilir; ancak tek ayağı değildir (Wall, 2013, s. 20, 37). Bu hususta Dobson’ın (2022) klasikleşen çevrecilik-ekolojizm ayrımından söz etmek yerinde olacaktır. Dobson, yeşil siyasal düşüncenin ideolojisi olarak tanımladığı “ekolojizm”in, özü itibarıyla bir siyasal ideoloji olmayan “çevrecilik”ten farklı olduğunu savunmaktadır. Ona göre çevrecilik “çevre sorunlarına yönelik bir yönetsel yaklaşımı savunur, bu sorunların üretim ve tüketimin mevcut değerleri ya da kalıplarında temel dönüşümler olmaksızın çözülebileceğinden emindir.” Buna karşılık ekolojizm, “sürdürülebilir ve tatmin edici bir varoluşun, hem insan dışındaki doğal dünya ile ilişkilerimizde ve hem de toplumsal ve politik yaşam biçimimizde köktenci değişiklikleri bir ön koşul olarak gerektirdiği iddiasındadır.” (Dobson, 2022, ss. 21-22).

Çevrecilik ve ekolojizm, her şeyden önce seviye bakımından farklılaşır. İlki sadece çevreye yönelik ve ikincisinden daha az köktenci bir endişedir. Bu nedenle “politikaclar, limuzinlerini, farkını ödeyerek hibrit (elektrik/benzin) otomobillerle değiştirmekle bir çırpıda politik ekolojist hâline gelmezler.” Ekolojizm bundan çok daha fazlasının gerekli olduğu iddiasındadır (Dobson, 2022, s. 22). Başka bir deyişle çevreciler genellikle belirli bir çevre sorununu çözmek amacıyla noktasal ve somut çalışmalar yaparlar. Bu nedenle, çoğunlukla çevre sorunlarının kökeniyle ilgilenmezler. Buna karşılık yeşiller ya da ekolojistler sorunu daha bütüncül bir bakış açısıyla ele almaya çalışırlar. Sorunları birbirleriyle karşılıklı bağlantı içinde görürler. Ve sorunlara daha köktenci çözümler bulmayı amaçlarlar (Şahin, 2003, ss. 74-75).

Dobson’a (2022, s. 22) göre çevrecilik ve ekolojizm, sadece köktencilik seviyeleri bakımından değil, tür bakımından da farklılaşır. Ona göre çevrecilik bizzat bir ideoloji değilken; ekolojizm ise tıpkı liberalizm, sosyalizm ya da milliyetçilik gibi ayrı bir ideolojidir. Dobson bu savını, ideolojilerin üç temel özelliğinden hareketle ileri sürmektedir (2022, ss. 22-23):

Birincisi, ideoloji toplumun analitik bir tanımını, yani “kullanıcılarının politik dünya içinde yollarını bulmalarını sağlayan referans noktalarının bileşimiyle meydana gelmiş bir harita” sunmalıdır. Bu ayırt edici özelliğe göre herhangi bir ideoloji, hangi sorunla yüzleşirse yüzleşsin toplumsal edimlerin rastlantısal olguları bakımından değil, insani durumların temel ve zorunlu özellikleri bakımından çözümlenmesinin önemini vurgulaması gerekir. Örneğin ekolojizm, iklim değişikliğinin, enerji üretiminde uygun olmayan teknolojilerin kullanılmasının basit bir sonucu olarak değil, daha ziyade birbiriyle ilişki hâlindeki canlı ve cansız toplulukların üyelerinin doğasında bulunan kısıtların yanlış okunmasının bir belirtisi olduğunu öne sürecektir. Bu yüzden ekolojizm bir siyasal ideolojiyken, çevrecilik değildir.

İkincisi, ideolojiler “insani durumlar hakkındaki inançları kullanarak toplumun doğası üzerine görüşleri destekleyip sürdüren ve yeniden üreten özel bir toplum biçimini reçete olarak” sunmalıdır. Başka bir ifadeyle siyasal ideolojilerin sunduğu reçeteler sadece belli bir soruna yönelik, tema temelli olmamalıdır. Aynı zamanda insani durumun ve onun sınırları ve olasılıklarının mantığı üzerine de kurulmuş olmalıdır. Bu bağlamda ideolojilerin sunduğu söz konusu reçeteler, teknik düzeltmeler ya da teknolojik onarımlar dizisinden daha fazla bir şey ifade etmeyen reçetelerden farklı olarak, yaşamın nasıl

sürdürülmesi gerektiğinin ilkesel görüşleri üzerine temellendirilmiş olmalıdır. Bu açıdan ekolojizm bir siyasal ideoloji olma niteliğine sahiptir ama çevrecilik değildir.

Son olarak ideolojiler, siyasal eylem için bir program sağlamalı ya da şu an içinde yaşanılan toplumdaki çıkmazlar söz konusu ideoloji tarafından reçete olarak önerilen topluma nasıl ulaşılabileceğinin yolunu göstermelidir. İdeolojilere yönelik bu ayırt edici özellik itibarıyla da ekolojizm bir siyasal ideolojiyken, çevrecilik değildir.

Yeni ve müstakil bir ideoloji olarak ekolojizm, geleneksel siyasal düşüncenin üzerine kurulduğu temel varsayımları eleştirmektedir. Ekolojistlere göre geleneksel doktrin ve ideolojiler, insan-merkezlidir. İnsanı varlığın merkezi olarak görmektedir ve bu yüzden trajikomik bir hataya düşmektedir. Geleneksel düşünce dünyayı incelerken odağında birey, sosyal sınıf, cinsiyet, ırk gibi insan ve insan gruplarına ilişkin kategoriler vardır. Ayrıca geleneksel ideolojilerin temel değerleri özgürlük, adalet, eşitlik ve düzen gibi insan ihtiyaçlarını ve çıkarlarını yansıtan değerlerdir. Yeşil siyasal düşünce insanı merkeze alan, doğayı insan ihtiyaçlarının hizmetine sunan bu yaklaşımın insan türünün doğal çevresiyle arasındaki ilişkiyi bozduğunu ileri sürmektedir. Buradan hareketle yeşil düşünce, yeni bir siyaset tarzı ortaya koymaktadır. Yeni siyaset anlayışı insanlığı merkeze koymaz, insan ihtiyacından yola çıkmaz; çevreyi merkeze koyar, insanı doğanın bir parçası olarak görür ve doğayı kendiliğinden değerli kabul eder. Dolayısıyla yeşil düşünceye göre insanlar doğayı fethedilmesi ya da mücadele edilmesi gereken bir şey olarak görmekten vazgeçmeli; tevazu, ıhlamlık ve nezaketi hayata geçirmeli; bilim ve teknolojinin tüm sorunları çözebileceği yönündeki yanlış hayali terk etmelidir (Heywood, 2013, ss. 260-261).

Çevreye yönelik kaygılar bazen geleneksel ideolojiler vasıtasıyla ifade edilerek ekososyalizm, ekomuhafazakârlık, ekofeminizm gibi melez ideolojiler ortaya çıkar. Örneğin; "Ekososyalizm çevre tahribatını kapitalizmin doymak bilmez kâr hırsıyla açıklamaktadır. Ekomuhafazakârlık, muhafaza davasını geleneksel değerleri ve yerleşik kurumları koruma arzusuna bağlar. Ekofeminizm ise ekolojik krizin kaynağını, erkeklerin doğal süreçlere ve doğal dünyaya karşı kadınlara göre daha az duyarlı olmaları durumunu yansıtan erkek iktidarı sistemine bağlar." Ancak müstakil bir ideoloji olarak ekolojizmi özgün kılan, "onun diğer tüm ideolojilerden adapte edilen antroposentrik veya insan-merkezli duruşa bir alternatif sunmuş olduğu gerçeğidir." Ekolojizmin sunmuş olduğu alternatif, doğayı yalnızca insan ihtiyaçlarını tatmin etmeye yarayan bir kaynak gözüyle bakmayan ve insanı doğanın bir parçası olarak vasıflandıran ekosentrik veya eko-merkezli bir dünya görüşüdür (Heywood, 2014, s. 93-94).

Yeşiller, çok yönlü çevresel krizin temelini ekonomik olduğunu savunmaktadırlar. Bu yüzden, geleneksel siyaset anlayışının temelinde yer alan devamlı ekonomik büyüme yaklaşımına da karşı çıkmaktadırlar. Yeşil ideolog Porritt (1989, s. 134), yeşil siyasetin ekonomi görüşünün geleneksel siyasetin esas aldığı ekonomi politikalarından farkını şu sözlerle ifade etmiştir: "Yeşil politikayla geleneksel politika arasında basit bir karşıtlık istiyorsanız, bu, bizim niceliksel talebin artırılması değil düşürülmesi gerekliliğine duyduğumuz inançtır." Porritt, talebin düşürülmesi için yerel ihtiyaçların yerel üretimle karşılanmasına yönelik bir sistem önermektedir. Ayrıca "nüfusun dondurulması, tüketim ideolojisinden uzaklaşma, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme, kendi kendini destekleyebilen ekonominin gelişmesi, ürünün rafta eskimesine son verilmesi, savunma harcamalarında büyük bir düşüş ve koruma, yeniden kullanma ve yeniden işlemeye önem verilmesi" gibi başka ekolojik faktörlerin de talepteki düşüşe yardım edeceğini savunmaktadır.

Yeşil siyasal düşüncüyü özgün kılan bir başka husus ise geleneksel sağ-sol kutuplaşmasının ötesine geçme iddiasıdır. Wall (2013, ss. 68-69), yeşil siyasetin genellikle sol kanat siyasal düşünce olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Ona göre özellikle toplumsal adalete ihtiyaç vurgusu ve şirketleşme karşıtı, kapitalizm karşıtı sol politika savunusu yeşilleri siyasal yelpazenin soluna yerleştirmiştir. Ancak sağ-sol bölünmesi yeşil siyaseti tam olarak tanımlamaya yeterli olmamaktadır. Bu yüzden kimileri "yeşil siyaset ne sol ne de sağdadır, öndedir" görüşünü savunmaktadırlar. Fiilen tüm yeşiller, sağ-sol

bölünmesinin yeşil siyasette faydalı bir şekilde uygulanamayacağı konusunda hem fikirdir. Onlara göre sağ-sol bölünmesi esas olarak servetin ve gelirin yeniden dağılımına yönelik tutumlara dayalıdır. Dolayısıyla bu bölünme, tek başına, her şeyden daha önemli bir ayırım olan eko-merkezci yaklaşım ile insan-merkezci yaklaşım arasındaki ayrıma dair bir şey ifade etmemektedir.

Porritt'e göre yeşil siyaset ne sağa ne sola ne de merkeze/ortaya aittir. Yeşil siyaset; sağ, solu, merkeziyle endüstriyel çağ politikasını aşma çabasıdır. Zira yeşillere göre kapitalizm, ekolojik olarak sağlıklı ve insani bir ekonominin ön koşullarını sağlayamaz. Onlara göre komünizm de bu açıdan kapitalizmden daha iyi bir durumda değildir. Komünizm, kapitalizmin başka araçlarla geliştirilmesinden ibarettir. Kapitalizmi "aşmak" kararıyla yola çıkan komünizm ilk olarak aynı üretim yöntemlerine dayanan ilerleme görüşü, aynı iş bölümü ve aynı materyalist uzlaşmayla onu izlemek zorundadır. Dolayısıyla üretim araçları kimin elinde olursa olsun, ister pazar ister plan yoluyla düzenlensin, üretim ve tüketimin azami düzeye çıkarılması, devamlı büyüme ve endüstriyel gelişim arayışı aynı akıldışı sonuçlara yol açacak, gezegene zarar verecek ve halkı yoksullaştıracaktır. Porritt'in ifadesiyle "İster devlete ister özel bir kuruluşa ait olsun pis bir baca her zaman pis bir bacadır." (Porritt, 1989, ss. 52-58).

Yeşiller her ikisinin de paylaştığı bir özellik olan endüstrileşmenin, ekolojizm tarafından sorgulanması anlamında kapitalizm ve komünizmden üstün olduklarını iddia etmektedirler. Dobson'a göre ekolojizm "sağ ve sol" ve "kapitalizm ve komünizm"i, benzer ikililer olarak görüyor gözükse de, tüm bunlara rağmen, her iki vakada da yeşil iddianın özellikle ikinci ikiliye yönelik ve özellikle sol taraftan eleştiri getirmek amacıyla sahneye çıkmıştır (Dobson, 2022, ss. 47-49).

Bu bağlamda yeşil siyasal düşünce, çevreci kaygılar üzerine temellenen ancak çevrecilikten çok daha öte talepleri olan, geleneksel siyasal düşüncenin temel varsayımlarını eleştirip alternatif bir dünya görüşü sunan ve açık bir şekilde sağ ya da sol olarak nitelendirilemeyen müstakil bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni ve yeşil siyasal ideolojinin özgül kavramsal temaları veya öğeleri ikinci bölümde ele alınmaktadır.

3. Yeşil Siyasal Düşüncenin Özgül Temaları

Bu bölümde yeşil siyasal düşüncenin ana temaları "antiendüstriyalizm", "eko-merkezilik" ve "sürdürülebilirlik" üçgeninde ele alınmaktadır. Ancak şimdiden belirtmek gerekir ki yeşil düşüncenin kavramsal temaları bunlarla sınırlı değildir. Aşağıda ortaya koyulduğu üzere birbiriyle uyumlu bir ilişki içerisinde bulunan üç ana temanın her birinin kendi içerisinde çeşitli alt temaları bulunmaktadır.

3.1. Antiendüstriyalizm

Yeşil siyasal düşüncenin ana temalarından biri antiendüstriyalizmdir. Endüstriyalizmi hem ekonomik bir sistem hem bir felsefe hem de toplumsal bir sistem olarak ele almak mümkündür. Endüstriyalizm, ekonomik bir sistem olarak; geniş ölçekli üretimi, sermaye birikimini ve amansız büyümeyi çağrıştırmaktadır. Bir felsefe olarak; materyalizme, faydacı değerlere, bilime ve teknolojiye kati inançla karakterize edilmektedir (Heywood, 2013, s. 267). Diğer taraftan endüstriyalizm, üretim sürecinde makinelerin, fabrikaların, teknolojinin önemli bir rol üstlendiği sanayi toplumunu tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Bu yönüyle sadece yaygın ve kitlesel sanayi yani fabrika üretimine ve büyük miktarlarda enerji kullanımına gönderme yapan bir kavram olmaktan ziyade bütünüyle sanayi toplumunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle endüstriyalizm, bir üretim şeklinden ziyade bu üretim şeklini mümkün kılan toplumsal bir sistemdir (Ü. Şahin, 2017, s. 62).

Yeşil düşüncede de endüstriyalizm, yaşamın tüm alanlarına nüfuz eden, "solda ve sağda yer alan partilerin, kapitalist ve eski sosyalist rejimlerin dayandığı, ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve bireysel alanları kuşatan (...) bir düşünce sistemi ve siyaset tarzı olarak ilan edilir." (Çoban, 2002, s. 12). Porritt'in ifadesiyle endüstriyalizm, her şeyi

kucaklayan bir “süper ideoloji”dir (Porritt, 1989, s. 53). Ve yeşil siyasal ideoloji kendisini, bu düşünce sistemi ve siyaset tarzına alternatif olarak sunmaktadır. Dolayısıyla yeşil düşünce ve hareketin ilk ortaya çıkışında endüstriyalizm eleştirisi önemli bir ayırt edici kimlik sağlamıştır.

Yeşil düşünce; daha önce ifade edildiği üzere, sosyalist ve kapitalist sistemlerin esasında birbirinden bir farkı olmadığını savunmakta ve iki sistemin ortak noktası olarak “süper ideoloji”yi yani endüstriyalizmi göstermektedir. İnsanların ve gezegenin acımasızca sömürsünü sürdürmeye koşullanan bu süper ideolojinin kendisi, insanlığın karşılaştığı en büyük tehlike olarak görülmektedir. Bu bağlamda yeşil düşünce kendisini, endüstriyalizmin dışında farklı bir dünya görüşü aramaya adanmıştır.

Yeşil düşünceye göre endüstriyalizmin temel inancı hızlı ekonomik büyümenin sürekliliğidir. Bunu sağlamak için daha fazla üretilmeli ve daha çok şey tüketilmelidir. Endüstriyalizmin mantığına göre kitlesel işsizlikten kaçınmak için yeni talepler yaratılmalı ve daha fazla tüketim teşvik edilmelidir. Fakat bundan sonra ortaya çıkacak gelir artışları ve zenginlik ancak tükenebilir kaynakların hızla azalması ve çevrenin bozulmasıyla sağlanabilir. “Endüstriyel bir bakış açısına göre, bu şekilde davranmak, savurgan tüketimi ilerletmek, toplumsal maliyetleri dikkate almamak, çevreyi mahvetmek akılcıdır. Yeşil bir bakış açısına göre bunlar tamamen akıl dışıdır, çünkü biz en önemli politik gerçekliğin doğrusunu kabul ediyoruz; bütün zenginlik nihai olarak gezegenimizin bitimli kaynaklarından gelir.” (Porritt, 1989, ss. 54-57). Bu açıdan ekolojistler, endüstriyalizmin, sınırlı kaynakları sürdürülemez biçimde tüketip sindirme kapasitesinin çok üzerinde atık üreterek kendi varlığının temelini oluşturan dünyanın altını oyma çelişkisinden muzdarip olduğuna işaret etmektedirler (Dobson, 2022, s. 47). Schumacher’in (1989, s. 13-14) ifadesiyle eli açık doğanın insanlığa tanıdığı hoşgörü sınırlarını aşan mevcut üretim yöntemleri, endüstri toplumu insanın kendi maddesini/öz temelini/sermayesini tüketmektedir.

Endüstriyalizmin en önemli öğelerinin modern bilim ve teknoloji olduğu kabul edilmektedir. Uygarlığın ve gelişmişliğin temel ölçüsünün teknolojik ilerleme olduğu kanısı endüstriyel toplumlarda uygunsuz ve yıkıcı “teknoloji devi” yaratmıştır (Porritt, 1989, s. 59). İnsanlığın karşı karşıya bulunduğu tehlikenin kaynağı doğabilimsel-teknolojik-endüstriyel uygarlığın boyutlarının fazlasıyla büyümesi olarak görülmektedir. Bilimsel teknoloji yoluyla doğa üzerinde egemenlik kurma ideali başarıya ulaştığı ölçüde felaket tehlikesinin arttığı ileri sürülmektedir (Jonas, 2006, s. 145). Endüstriyel üretimi ve endüstri toplumunu biçimlendiren teknolojinin gittikçe insanlık dışı hâle geldiği savunulmaktadır. Sınır tanımayan teknolojik gelişmelerin insanlığın refahını artırmadığı, işsizliği ve yoksulluğu azaltmadığı; aksine dünyayı bunalımdan bunalıma sürüklediği düşünülmektedir (Schumacher, 1989, ss. 111-112).

Yeşiller genel olarak çevre sorunlarına yönelik salt teknolojik olan çözümlere şüpheci yaklaşırlar. Teknolojinin sınırsız büyüme sorununu kendi başına çözemediği kanısındadırlar. Onlara göre toplumsal düşüncede ve pratikte daha derinlemesine değişimlerin yani insanların değerlerinde, ahlâki düşünce yapılarında ve bunlara ilişkin pratiklerde değişimlerin yaşanması gerekmektedir (Dobson, 2022, s. 38-39, 107-108).

Bu anlamda yeşil düşüncede sınırlı bir çevrede sınırsız bir genişlemeciliğe dayalı maddeci bir yaşam tarzının uzun süre devam edemeyeceği fikri öne çıkmaktadır. Genişleme amacı ne ölçüde başarıya ulaşırsa çevrenin ömrünün o denli kısa olacağı savunulmaktadır. Bu yüzden yeşiller, “insan yüzlü” bir teknoloji ve “insan yüzlü” bir ekonomik düzen tasavvuruna sahiptir (Schumacher, 1989, s. 112).

Ekonomik anlamda benimsenen yanlış yaşam tarzının karakteristiği; açgözlülük ve kıskançlığı sistemli olarak besleyerek hiçbir şekilde gerekçesi olmayan çok sayıda ihtiyaç yaratması olarak görülmektedir (Schumacher, 1989, s. 26). Yeşillere göre endüstriyalizmin yarattığı bu ihtiyaçlar, yalnızca yeryüzünün zehirlenmesini ve yağmalanmasını meşrulaştırmakla kalmamış, çok daha derin bir rol oynamıştır. “*Homo sapiens*’in zihnini ve duyularını yeniden şekillendirdiler ve onu *homo miserabilis* [sefil insan] hâline getirdiler.” (Illich, 2004, s. 69). Bu hususta yeşiller, ihtiyaçlarla istekler arasındaki farka

vurgu yapmakta ve kaynakların insanların sonu gelmeyen arzu ve isteklerini karşılamaya yetmeyeceğini savunmaktadırlar. Gandhi'nin de ifade ettiği gibi "Dünya herkesin ihtiyacına yetecek kadarını sağlar, fakat herkesin hırsını karşılamaya yetecek olanı değil." (Porritt, 1989, s. 124).

Yeşiller açısından şurası açıktır ki dünyanın sınırları nedeniyle sürekli artış gösteren bir oranla üretim ve tüketim olanaksızdır. İnsanların hevesle yöneldiği tüketme arzusu istese de istemese de budanacaktır. Geri dönüşüm ya da yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, tek başına, sonlu dünyanın ortaya koyduğu sorunları çözemeyecektir. Yeşil ideologlar bu sorunların çözümü için daha köklü değişimlere ihtiyaç olduğunu savunmaktalar ve tüketimin azaltılması önerisine büyük önem vermektedirler. Zira onlara göre insanların tükettiği ve ihtiyaç saydığı şeylerin çoğu, aslında ikna edici güçlerin buyruğuna ihtiyaca "çevrilmiş" lükslerdir. Bu anlamda yeşiller, daha az nesneye sahip olanların esasında pek bir şey kaybetmeyeceğini ileri sürmektedirler. Başka bir ifadeyle daha fazla maddi zenginliğin daha fazla tatmin ya da mutluluk sağlamayacağı düşüncesindedirler (Dobson, 2022, s. 38-39). Bu yüzden Schumacher'e (1989, s. 28) göre öncelikle yapılması gereken; her bireyin lüksün bir ihtiyaç hâlini almasına karşı koyması, tüm ihtiyaçlarını gözden geçirip basitleştirmeye ve azaltmaya çalışmasıdır.

Yeşil ideoloji, endüstriyalizmin sadece ekonomik bakımdan değil toplumsal anlamda da derin sorunlara yol açtığını öne sürmektedir. Porritt'in (1989, s. 82) ifadesiyle "Endüstriyalizmin demir pençesi kafalarımızı felce uğrattı ve ruhlarımızı çürüttü. Geniş kapsamlı bir yabancılaşma duygusuna yol açtı." Bir yandan büyük toplumsal şehir yerleşimleri, gerçek bütünlüğü ve karşılıklı desteği besleyen toplumsal bağları ve ilişkileri parçalamaktadır. Yaşam dokusuyla uyum olmayan böylesine bir parçalanmışlık insanları költürsüzleştirmekte, yabancılaşmaya neden olmakta ve şiddete dayalı çatışma ihtimalini yükseltmektedir. Diğer yandan büyük, katı ve esneklikten uzak örgütsel yapılanmalar standartlaşmış, kişisizleşmiş üretim yöntemlerini beraberinde getirmiş, bu da insanların yabancılaşma duygusunu daha da artırmıştır. Endüstriyel sürecin temel karakteristiklerinden olan ve ekonomik ilerlemenin anahtarı olarak görülen "iş bölümü", esasında yabancılaşmaya neden olmuştur. İş bölümü zanaatın yerini almış, iş bölümünün beraberinde getirdiği uzmanlaşma, aslında insanları beceriksizleştirmiştir. Çalışma sürecinde yaratıcılıktan uzaklaşmış ve insanların karmaşık ekonomik sistem içerisinde parçalanmalarına izin verilmiştir (Porritt, 1989, s. 85, 89-90). Başka bir ifadeyle endüstriyalizm ve modern teknoloji insanı en çok zevk aldığı çalışma türünden, yani elleri ve beyniyle yaptığı yaratıcı ve yararlı işlerden yoksun bırakmıştır. Onun yerine insana, çoğu hiç zevk vermeyen, çok sayıda bölük pörçük işler yüklemiştir (Schumacher, 1989, s. 114).

Böylece endüstriyalizm, bireyi yaptığı işten ve birlikte yaşadığı insanlardan yabancılaştırmıştır. Toplumun kalbindeki ahlâki ve tinsel boşluğu besleyen yabancılaşma, bir yaşam tarzı hâline gelmiştir. Ayrıca dünyanın sömürülmesiyle birlikte, patriyarkal sistem nedeniyle, özellikle kadınlar üzerindeki toplumsal, ekonomik ve politik baskılar da artmıştır. Kadınlar hâlâ ezilmekte ve sömürülmekte, her gün haksızlığa, şiddete, kötü muameleye maruz kalmaktadırlar. Bu bağlamda endüstriyalizmin çarpıtılmış iş ve topluluk anlayışlarının beraberinde getirdiği yabancılaşma, toplumsal dokunun temellerini kemirmiştir (Porritt, 1989, s. 96, 117, 190). Bu hususta Schumacher (1989, s. 114) şu sözü nakletmiştir: "Fabrikadan ölü madde işlenmiş olarak, insan ise bozulmuş ve yozlaşmış olarak çıkar."

Yeşil ideologlar endüstriyalizmin söz konusu ekonomik sistemi ve bu sistemin beraberinde getirdiği yaşam tarzını çatışma ve savaşın gerçek nedeni, dolayısıyla barışın önündeki temel engel olarak görmektedirler. Schumacher "ruhu mahveden, anlamsız, mekanik, tekdüze, ahmaklaştırıcı bir iş hayatı"nın insan doğasına uygun olmadığını, insanda bir saldırganlık psikolojisi yaratacağını savunmaktadır. Ona göre manevi amaçların savsaklanması pahasına öncelikle maddi amaçlara adanmış bir yaşam, esasında insanda boşluk ve doyumsuzluk yaratır. Açgözlülük ve kıskançlık duygularının sistemli geliştirilmesine dayalı ekonomik temeller üzerine kurulan böyle bir yaşam tarzı

kaçınılmaz bir şekilde insanları çatışmaya ve savaşa sürükler. Dolayısıyla savaşın bu gerçek nedenlerini ortadan kaldırmadan barışın temellerini atmaya kalkışmak bir kuruntu ürünüdür (Schumacher, 1989, s. 27-28). Benzer şekilde Porritt'e (1989, s. 156-157) göre de "Doğası gereği endüstriyalizm, savaşı doğurur." Endüstriyalizmin sürekli gelişmeye dayalı ekonomik temelleri üzerinde barış kurulamaz.

Bu yüzden yeşil düşünce insan doğasının gerçek gereksinimleriyle, çevresindeki canlı doğanın sağlığıyla ve dünyanın kaynak varlığıyla bağdaşan yeni bir yaşam biçimi geliştirme arayışını içermektedir (Schumacher, 1989, s. 116). Bu yeni yaşam biçiminin ancak yeni üretim yöntemleri ve tüketim düzenleri ile geliştirilebileceği öne sürülmektedir:

"Tarım ve hayvancılıkta, biyolojik açıdan sağlıklı üretim yöntemlerinin geliştirilip kusursuzlaştırılmasıyla ilgilenebilir, toprağın verimini artırabilir; sağlık, güzellik ve süreklilik yaratabiliriz. Bundan sonra üretim zaten yoluna girer. Sanayide, küçük ölçekli teknolojinin, görece daha zararsız bir teknolojinin, 'insancıl yüzlü bir teknoloji'nin evrimiyle uğraşabiliriz. Böylece insanlar da yalnızca para için çalışıp, ancak boş zamanlarında hayatın tadını çıkarmayı kuracakları yerde, yaptıkları işten zevk alma olanağını elde edeceklerdir. Ve yine sanayide -ki çağdaş yaşamın hızını belirleyen sanayidir- yöneticiler ile çalışanlar arasında yeni ortaklık biçimleri düşünebiliriz." (Schumacher, 1989, s. 15)

Kısacası yeşil ideoloji, endüstriyalizmin sözü edilen savurgan, sağlıksız ve yabancılaştırıcı yaşam tarzını ortadan kaldırıp yerine, daha desantralize, kendini idame ettirebilir bir toplumsal yapı oluşturma tasavvuruna sahiptir (Porritt, 1989, s. 140).

Ekonomik ve toplumsal düzeyde yol açtığı sorunların yanı sıra endüstriyalizmin siyasal açıdan da katı hiyerarşik, merkezileşmiş, katılıma fırsat tanımayan, otoriter ve korporatif bir devletin gelişimini hızlandırdığı savunulmaktadır. Endüstriyalizmin yarattığı karmaşık ve "sofistike" bir toplumda neler olduğunu anlayabilen seçmenlerin azaldığı öne sürülmektedir. Bununla birlikte parlamentoya sadece uzmanlıklarının ürününe resmen onaylayan bir şey olarak bakan uzmanların ve ustaların elindeki bir parlamentonun, demokratik karar alma sürecini niteliksizleştirdiği düşünülmektedir (Porritt, 1989, s. 86-87, 93). Schumacher (1989, s. 48, 54-55) küresel düzeyde görülen büyüklük hayranlığının yol açtığı tüm bu sıkıntıları "ölçek sorunu" çerçevesinde ele almaktadır. Ona göre "Bugün, her şeyde olduğu gibi, siyasal, toplumsal ve ekonomik işlerde ölçek sorunu çok önemlidir." Demokrasinin, özgürlüğün, insan saygınlığının, yaşam düzeyinin, kendini gerçekleştirmenin, doyumluluğun anlamı mallarla ilgili değil insanlarla ilgilidir. "İnsanlar da ancak küçük, kavranabilir gruplar içinde kendilerini bulabilirler. Bu bakımdan, birçok küçük ölçekli birimlerle işleyebilen belirli bir yapı çerçevesi içinde düşünmeliyiz."

Bu bağlamda yeşil düşüncede endüstriyalizmin beraberinde getirdiği maddi zenginlik ve büyüme, paranın egemenliği, devasa yapılar ve aşırı tüketim gibi hususlar eleştirilmekte; yerine hayat kalitesi, tasarruf, geleneksel küçük toplumsal yapı ve üretim biçimleri vurgulanmaktadır. Yeşil düşüncenin bu vurgusu, yalnızca üretimde kullanılan bant sistemi veya büyük enerji akışı açısından değil, endüstriyalizmin yukarıda sözü edilen ve yaşamın her alanını kuşatan özellikleri nedeniyle de antiendüstriyalisttir (Ü. Şahin, 2017, s. 64).

Endüstriyalizme yönelik eleştirisi yeşil ideolojinin diğer kavramsal temalarıyla uyumlu bir ilişki içerisindedir. Sınırsız büyüme, aşırı tüketim ve teknoloji belirlenimcilik gibi nitelikleriyle endüstriyalizmin yol açtığı işsizlik ve yoksulluk gibi temel ekonomik sorunları çözmeye yönelik yeşil ideoloji, büyümenin sınırlandırılması, teknolojiye uygun ölçeğin oluşturulması ve nüfusun azaltılması gibi çareler sunmaktadır. Diğer yandan merkeziyetçilik, kurumsallaşmış şiddet ve hiyerarşi, katılımın bulunmayışı gibi siyasal sorunların ve endüstriyalizmin beraberinde getirdiği çok çeşitli toplumsal sorunların çözümü, ekolojik topluma geçiş ile mümkün görülmektedir. Ekolojik toplum genel itibarıyla şiddetsizlik, özgüven, kendine yeterlilik, özgürlükçülük, katılımçılık, dayanışma gibi ilkeler ile karakterize edilmektedir. Ayrıca yeşil ideolojinin söz konusu

ekolojik toplum tasavvurunda endüstriyalizmin yol açtığı çevre sorunlarının çözümü, büyüme ve nüfusun sınırlandırılmasına, insan-doğa ilişkilerinde eko-merkezci bir anlayışın yerleşmesine bağlı görülmektedir (Çoban, 2002, s. 13-14). Bu bağlamda endsütriyalizmin eleştirisi yapılırken ortaya koyulan alternatif ekonomik, toplumsal, siyasal ve çevreci düşünüş yeşil felsefenin diğer ana temalarını da karşımıza çıkarmaktadır.

3.2. Eko-merkezcilik

Yeşil düşüncenin bir başka odağı insan-doğa ilişkisi üzerinedir. Bu konuda yeşil ideologların, insan-dışı dünyayı yani bütünüyle doğayı ve çevreyi sadece insani amaçlar ve değerler için bir araç olarak ele alan insan-merkezçiliğe eleştirisi karşımıza çıkmaktadır. Yeşil düşüncede, insan-merkezci yaklaşım çevresel tahribatın ve felaket tehlikesinin temel nedenlerinden biri olarak görülmekte ve buna karşılık eko-merkezcilik savunulmaktadır.

Ekolojizmin, insan ve insan-dışı doğal dünya arasındaki ilişkiye odaklanması, onu diğer siyasal ideolojilerden ayıran bir nokta olarak kabul edilmektedir. Zira ekolojistlere göre başka hiçbir modern siyasal ideoloji bu kaygıya sahip değildir. Yeşil ya da çevreci felsefe ise büyük ölçüde insan-dışı doğal dünyanın ne ile ilgili olduğu ve onun entelektüel düzeyde nasıl en iyi şekilde savunulabileceğiyle ilgilenmektedir (Dobson, 2022, s. 62). Bu bağlamda yeşil siyaset, "liberalizmin, muhafazakârlığın ve benzeri ideolojilerin genellikle göz ardı ettiği ya da unuttuğu, birbiriyle ilişkili bir dizi etik kaygıya dayalı bir felsefe üzerine kuruludur." (Wall, 2013, s. 59).

Ekolojistlere göre insan ile doğa arasındaki ilişkilere hiçbir zaman ciddi bir şekilde bakmayan modern siyasal ideolojilerin karakteristiği; insanları doğanın hâkimi olarak varsayması ve doğayı ekonomik bir kaynak olarak görmesidir. Dolayısıyla ekolojistler, modern siyasal ideolojilerin "çözümün bir parçası değil sorunun bir parçası" olduklarını savunmaktadırlar (Heywood, 2013, s. 263-264). Buna karşılık yeşil siyasal ideoloji odağa çevreyi koymaktadır. Yeşil düşüncenin bu "eko-merkezci" yaklaşımında diğer canlı türleri ve hatta yeryüzünün kendisinin de ahlâki bir değeri olduğu vurgusu bulunmaktadır. Yeşiller, bizatihi ahlâki bir değeri olan doğanın sadece insanların çıkarı için saygısızca kullanılmasına kati bir şekilde karşı çıkmaktadırlar. Başka bir ifadeyle temel olarak yeşillere göre, insan-dışı doğa etik bir statüye sahiptir ve insanlığın çıkarı için düşüncesizce kullanılamaz (Wall, 2013, s. 59-60). Bu anlamda ekolojistler, insanların kendileri dışındaki canlılardan ayrı olduğu düşüncesinin, "kökleri kazınması gereken tamamıyla yıkıcı bir inanç olduğunu ve yerine hayat-merkezli ya da biyosentrik felsefenin konmasını" savunmaktadırlar (Porritt, 1989, s. 195-196).

Yeşillerin eko-merkezci yaklaşımı, endüstriyalizm eleştirisiyle yakından ilişkilidir. Zira ekolojistler, endüstriyalizmin tutkulu maddi zenginlik arzusuyla beslenen insan-merkezci yaklaşımı nedeniyle doğanın dengesinin bozulduğu ve insanlığın büyük bir çevre felaketiyle karşı karşıya olabileceği düşüncesindedirler. Ve bu düşünceden hareketle, insan-doğa ilişkisi ve insanın doğadaki yeri hususunda çevreyi veya doğayı merkeze alan farklı bir görüş sunmaktadırlar. Bu görüş, açık bir şekilde insanlığın diğer canlı türlerinden ve doğadan üstün olduğu inancına karşı çıkmakta, doğanın insan refahını ve zenginliğini korumak amacıyla sömürülmesini reddetmektedir. Bu anlamda yeşiller, insanın amacının "doğadan destek almak değil doğayı desteklemek" olduğu şeklinde radikal bir düşünceyi gündeme getirmişlerdir (Heywood, 2013, s. 262-263). Bu düşünce, esas itibarıyla, Arne Naess tarafından "derin ekoloji" kavramıyla gündeme getirilmiş ve sıklıkla "eko-merkezci" anlamında ifadesini bulmuştur. Naess'in derin ekolojisinin sekiz ilkesi eko-merkezci yaklaşımı özetler niteliktedir (Naess ve Sessions, 2000):

1. Dünyadaki insan ve insan-dışı yaşamın refahı ve gelişmesi kendi başına bir değere sahiptir. Bu değerler, insan-dışı dünyanın insan amaçları için yararlılığından bağımsızdır.

2. Yaşam biçimlerinin zenginliği ve çeşitliliği, bu değerlerin gerçekleşmesine katkıda bulunur ve aynı zamanda kendi içinde birer değerdir.
3. İnsanların yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak dışında bu zenginliği ve çeşitliliği azaltma hakları yoktur.
4. İnsan yaşamının ve kültürlerinin gelişmesi, insan nüfusunun önemli ölçüde azalmasıyla uyumludur. İnsan-dışı yaşamın gelişmesi böyle bir azalmayı gerektirir.
5. İnsanların, insan-dışı dünya üzerindeki mevcut müdahalesi aşırıdır ve durum hızla kötüleşmektedir.
6. Bu nedenle politikalar değiştirilmelidir. Politikalardaki değişiklikler temel ekonomik, teknolojik ve ideolojik yapıları etkilemektedir. Sonuçta ortaya çıkan durum, şimdikinden çok farklı olacaktır.
7. İdeolojik değişim, giderek daha yüksek bir yaşam standardına bağlı kalmak yerine, temel olarak (içkin değer durumlarında olduğu gibi) niteliğe önem verilmesi yönündedir. Nicelik olarak büyük olan ile nitelik olarak büyük olan arasındaki farka dair derin bir farkındalık oluşacaktır.
8. Yukarıda belirtilen hususlara katılanlar, gerekli değişikliklerin uygulanması girişimine doğrudan veya dolaylı olarak katılmakla yükümlüdür.

Eko-merkezçilik, her şeyin ölçüsü olarak insanı kabul eden insan-merkezçiliğe radikal bir eleştiri mahiyetindedir. İnsan-merkezci yaklaşımda insan, evrenin odağına yerleştirilir. İnsan-dışı dünya tüm kaynaklarıyla, hayvan ve bitki topluluklarıyla insanların amaçlarına hizmet eden bir araç olarak görülür. Doğa, insani çıkarlara hizmet ettiği için değerlidir ve korunmalıdır. İnsana yararlılığından bağımsız olarak kendisi için korunacak bir doğa yoktur. Çevre ile ilgili bir sorun varsa, insanların çıkarı ve estetik kaygısı gözetilerek çevre politikaları oluşturulmalıdır. Buna karşılık eko-merkezci yaklaşım ise doğayı insana hizmet eden bir araç olarak görmemekte; insanı doğanın bir parçası olarak kabul etmektedir. İnsan ile doğa arasında bir amaç-araç ilişkisinden ziyade karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğunu savunmaktadır. İnsan-dışı doğal dünyaya, insansal amaçlara yararından bağımsız bir şekilde değer atfetmektedir. İnsanı, hiyerarşik olarak diğer türlerden üstün gören anlayışın doğanın tahrip edilmesine ve çevre sorunlarına neden olacağını öngörmektedir. Bitkiler, hayvanlar, cansız varlıklar, kısaca tüm doğal varlıklar ve çevre insanlığa yararlarından bağımsız olarak bizatihi değerli olduklarından saygı gösterilmeyi ve korunmayı hak eder (Çoban, 2002, s. 19-20). Bu bağlamda eko-merkezci yaklaşım, ekoloji biliminden yola çıkarak insanların diğer canlı türleriyle yakın bir ilişki içerisinde olduğuna işaret etmektedir. Bu yaklaşıma göre yaşam bir ağdır ve insanlar da tıpkı keçiler ya da çimenler gibi bu ağın bir parçasıdır. İnsanlık sanki evrenin geri kalanından ayrılmış gibi davranmak, eko-merkezci bakış açısından bakıldığında bir ruh hastalığıdır (Wall, 2013, s. 60).

Yeşil ideolojinin ekosistemleri bir bütün olarak ele alan bu yaklaşımı bizi, insanın doğanın bir parçası olduğu fikrine götürmektedir. Bu fikir yeşil düşüncede sıklıkla "bütüncüllük" ya da "holizm" gibi kavramlarla ifade edilmektedir. "Holizm 'bütün'ün bireysel 'parçalar'dan daha önemli olduğu inancına dayanır; gerçekte her parçanın sadece diğer parçalarla birlikte ve nihayetinde bütünle anlam kazandığını ileri sürer." Bu anlamda "doğal dünyanın bireysel parçalarıyla değil, ancak bir bütün olarak anlaşılabilirliği fikrini" ifade eder (Heywood, 2013, s. 264). Bu fikirden hareketle yeşiller, bir şeyi anlamak için onun daha geniş bir sistemin parçası olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Wall'ın (2013, s. 63) ifadesiyle "Ekoloji, çeşitli türlerin birbirleriyle ilişkilerini anlamaya dayalı bütüncül bir bilimdir. İnsanları doğanın bir parçası olarak gören eko-merkezci bir yaklaşım bu bütüncül bakış açısından kaynaklanmaktadır."

Yeşil düşünceye göre en önemli sorunlardan biri insanın doğa üzerindeki tahakkümü ya da kendini doğa üzerinde sorumlu hissetmemesidir. Bu sorunun kökenine dair birtakım dinsel açıklamalar olmakla birlikte, insanı doğadan koparanın Aydınlanma düşüncesinin ve bilimsel gelişmelerin temelindeki düalizmin ve indirgemeciliğin

yarattığı mekanistik bakış açısı olduğu görüşü, yeşil düşüncenin yaygın önermeleri arasındadır (Ü. Şahin, 2017, s. 52). Schumacher'e (1989, s. 9-10) göre bilimsel ve teknolojik başarılarla da beslenen sınırsız güç yanılması nedeniyle "çağdaş insan, kendini doğanın bir parçası olarak değil; yazgısı, onu egemenliğine almak ve yenmek olan bir dış güç olarak hissetmektedir." Hatta çağdaş insanın doğayla bir savaş hâlinde olduğu bile söylenebilir. Ancak insan, bu savaşı kazanacak olursa esasında kendisinin de yenik düşen tarafta olacağını unutmaktadır.

Yeşil düşünce, bozulan insan-doğa birliğinin tekrar kurulması gerektiğini, doğal dünyaya saygı gösterilmesi gerektiğini savunmaktadır (Porritt, 1989, s. 198). Bu anlamda ekolojik bilinç, insan-dışı dünya ile özdeşleşmek ve bunun kendimizi gerçekleştirmemizin bir önkoşulu olduğu kavrayışıyla ilgilidir (Dobson, 2022, s. 77). Başka bir ifadeyle yeşil düşüncede insanın, insan-dışı dünyayla barışmaya ihtiyacı olduğu öne sürülmektedir. Porritt'in (1989 s. 198) ifadesiyle yeşil barış felsefesine göre; "Ekoloji bize insanlığın gezegenindeki hayatın merkezi olmadığını öğretir. Ekoloji bize bütün dünyanın 'bedenimizin' bir parçası olduğunu ve kendimize saygı gösterdiğimiz gibi ona da saygı göstermeyi öğrenmemiz gerektiğini öğretmektedir. Kendimiz için uyguladığımız gibi, balinalar, foklar, ormanlar, denizler bütün yaşam çeşitleri için de uygulanmalıdır."

Bu bağlamda yeşil felsefede, insan ile doğa arasındaki bozulan ilişkiler yeniden kurulmaya çalışılırken öncelikle insan dışındaki doğal dünyanın araçsal değeri reddedilmekte ve tüm canlılara içsel bir değer atfedilmektedir. Böylece amaç-araç ilişkisine karşı çıkılarak insan-doğa birlikteliği tesis edilmeye çalışılmaktadır. Leopold (2020, s. 215), *Toprak Etiği* yaklaşımında insan-doğa birlikteliğini şu şekilde ifade etmektedir:

"Toprak etiği, topluluğun sınırlarını karaları, suları, bitki ve hayvanları, yani tüm toprağı kucaklayacak şekilde genişletir. (...) Kısacası toprak etiği, Homo sapiens'in rolünü toprak topluluğunun fatihliğinden onun sade bir üyesi ve vatandaşına çevirir. Bu, hem topluluk üyelerine hem de topluluğun kendisine saygı duymak anlamına gelmektedir."

Leopold, insanın doğayla ilişkisini salt iktisadi bir sorun olarak görmek yerine etik bir bakış açısını önermekte ve insanı biyotik topluluğun bir parçası hâline getirmektedir. Ona göre "Bir eylem biyotik topluluğun bütünlüğünü, dengesini ve güzelliğini koruduğunda doğru, aksi takdirde yanlış bir eylemdir." Nitekim insanlık tarihinde, toprağın bizatihi değerini bilmeyen, topluluk yaşamında kimin ve neyin değerli ya da değersiz olduğunu bilmeyen istilacı rol, neticede kendi kendisini yenilgiye uğratmıştır (Leopold, 2020, s. 216, 234).

Yeşil felsefenin insan-doğa ilişkisine yönelik söz konusu eko-merkezci etik bakış açısı, onun geleneksel çevre etiği yaklaşımlarının ötesine geçtiğini göstermektedir. Zira genel olarak bakıldığında çevre etiği yaklaşımları insanı temel alan antroposentrik (insan merkezli) anlayıştan tüm canlıları temel alan biyosentrik (canlı merkezli) anlayışa, oradan da doğadaki canlı-cansız tüm varlıkları temel alan holistik (çevre merkezli-bütüncül) yaklaşıma doğru gelişim göstermiştir (Sevinçli vd., 2020, s. 296). "Etik eleştiriye göre insan-merkezcilik, diğer varlıkların çıkarlarına karşıt olarak insan çıkarlarına ayrıcalıklı veya keyfi olarak öncelik verme hatasıdır." (Hayward, 1997, s. 51). İşte yeşil düşünce bu hatayı birçok temel sorunun nedeni olarak görmektedir. Bu sebeple söz konusu yaklaşımı eleştirmekte ve yerine bütüncül bir yaklaşım öne sürmektedir.

Bu bağlamda yeşil düşüncenin insan-doğa ilişkisi üzerine temel vurgusu insanın, doğanın bir parçası olduğu fikridir. Bu yüzden insanın doğayı kendi çıkarları için zarar verecek ölçüde kullanmasına karşı çıkılır ve doğa üzerindeki yıkıcı müdahalesini azaltmak için çözümler üretilir (Ü. Şahin, 2017, s. 55). Bütüncül siyaset felsefesine göre çevresel sorunlar ekolojik olarak çok çeşitli sebeplerin ürünü olarak görülmelidir. Basit çözümler genellikle sorunu da basite indirgeyicidir. Bütüncüllük bir yeni çağ mistisizm biçimi olarak değil ağ bağlantıları üzerine yapılan bir vurgu olarak görülmelidir. Bütüncül yaklaşım sorunlara çeşitli bağlantılar çerçevesinde bakmaya çalışarak daha etkili çözümler sunabilmektedir. Örneğin belirli ekonomik güçlerin, tutumların ve sürekli büyüme arzusunun ürünü olan iklim değişikliği sorunu düşünüldüğünde, yenilenebilir

enerji kaynaklarının kullanımının artırılması tek başına sorunun kökenine etki edemeyecektir. Yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaşmasının yanı sıra fosil yakıt kullanımının da azaltılması gerekecektir. Hatta fosil yakıt kullanımı azaltılsa bile kaynak talebinin artması temel ekosistemlerin yıkımına neden olarak iklim değişikliğini körükleyecektir. İşte bu bütüncül ekolojik bakış açısıyla yeşil siyasal düşünce, önleyici ve yapısal çözümlere yönelmekte ve bunun tüm politika alanları için geçerli olabileceğini öngörmektedir (Wall, 2013, s. 64-65).

Ayrıca yeşiller anlık teknik çözümlerin sorunlu yan etkileri olabileceğine ve son derece dikkatli bir şekilde uygulanması gerektiğine işaret eder. Yeşiller, atmosfere yansıtıcı parçacıklar yayarak küresel ısınma ile mücadele etme fikri gibi, ekolojik sorunları çözmeye kalkışan büyük jeomühendislik projelerine şüpheyle yaklaşır (Wall, 2013, s. 65-66). Bu anlamda yeşil düşüncede gerek antiendüstriyalizm gerek ekomerkezcilik ve bütüncüllük ilkeleriyle ilişkili bir şekilde teknolojiye karşı şüpheci ve eleştirel bir bakış vardır. Ekonomik çözümleri tümüyle reddetmemekle birlikte önleyiciliğin, sorunu meydana geldikten sonra çözmekten daha iyi olduğunu savunmaktadırlar.

3.3. Sürdürülebilirlik

Yeşil siyasal düşüncenin ana temalarından bir diğeri sürdürülebilirlik kavramıdır. Sürdürülebilirlik; ekolojik, sosyal, ekonomik, kültürel vs. boyutları olan bir kavramdır. Başka bir ifadeyle sürdürülebilirlik, ekosistem ve diğer alt sistemler (ekonomik, kültürel, politik, sosyal ve bilimsel) arasındaki karşılıklı ilişkilerle ilgilidir. Bu açıdan kavram; doğal, beşeri, sosyal, kültürel, bilimsel vb. tabiatındaki tüm kaynaklara saygı duyan ve bunları ölçülü şekilde kullanan bir toplum vizyonu yaratıp bu vizyonu sürdüren katılımcı bir süreç olarak tanımlanabilir. Sürdürülebilirlik, mümkün olduğu ölçüde, mevcut nesillerin yüksek derecede ekonomik güvenlik ve adalete ulaşmasını ve tüm yaşamın ve üretimin bağlı bulunduğu ekolojik sistemlerin bütünlüğünü korurken, kendi topluluklarının kontrolünde demokrasi ve halk katılımını gerçekleştirebilmelerini sağlamaya çalışır (Viederman, 2005).

1970'li yıllarda ortaya çıkan modern sürdürülebilirlik tartışmalarının mihenk taşı, tüm yaşamın ve üretimin temeli olarak görülen çevre olmuştur. Bu yüzden tartışmalarda çevresel veya ekolojik sürdürülebilirlik kavramı odağa alınmıştır. Bununla birlikte sürdürülebilir kalkınma kavramı da merkezî bir konumu haizdir. Bu kavram daha ziyade endüstriyel toplumların, doğanın yok edilmesiyle sonuçlanan kalkınma modellerinin eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır (Viederman, 2005). Bu bağlamda sürdürülebilirlik kavramı doğayı sonsuz bir kaynak ve atık deposu olarak gören büyüme anlayışının ve doğa üzerindeki yıkıcı müdahalelerin devam etmesi durumunda insanlığın, canlı yaşamının ve bütünüyle gezegenin yok oluşunun kaçınılmaz olduğu yani "sürdürülemez" olduğu görüşünden kaynaklanmaktadır (Ü. Şahin, 2017, s. 41).

Ekolojizm, ekonomik büyümenin ve nüfus artışının doğal sınırlarına erişildiği düşüncesine dayanmaktadır. Yeşil ideologlar ekonomik büyümenin, dünyanın kendisinin sınırlı bir taşıma kapasitesine (nüfus bakımından), üretici kapasiteye (her türden kaynak bakımından) ve emici kapasiteye (kirlilik) sahip olmasından ötürü engellendiği görüşünü savunmaktadırlar. Bu görüş ilk olarak en tam hâliyle ekolojizm için yeni ufuklar açan bir öneme sahip olan *Büyümenin Sınırları* raporunda öne sürülmüştür (Dobson, 2022, s. 35).

Yeşil düşünce için simgesel metinlerden biri olarak kabul edilen *Büyümenin Sınırları* (*Limits to Growth*) adlı rapor 1972 yılında Roma Kulübü tarafından yayımlanmıştır. Raporda dünyadaki sınırlı kaynaklar ile kontrolsüz büyüme arasındaki çelişki vurgulanmakta ve sürdürülebilir bir büyüme yönelik alternatif seçenekler ve politikalar sunulmaktadır.

Söz konusu raporun girişinde, dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U Thant'ın 1969 yılına ait ifadeleri alıntılanmıştır. Bu alıntıda U Thant, silahlanma yarışını frenlemek, çevreyi iyileştirmek, nüfus patlamasını kontrol altına almak, kalkınma/gelişme

çabalarına gereken ivmeyi kazandırmak gibi küresel ortaklıkla çözülmesi gereken birtakım sorunlardan bahsetmektedir. Ona göre, on yıl içinde çözüm bulunmazsa bahsedilen sorunların kontrol kapasitemizi aşacak derecede şaşırtıcı boyutlara ulaşabilecektir. Silahlanma yarışı, çevresel bozulma, nüfus patlaması ve ekonomik durgunluk gibi U Thant'ın bahsettiği sorunlar, raporun yazarlarınca genellikle modern insanın merkezi, uzun vadeli sorunları olarak anılmaktadır. Ve onlara göre insanlığın gelecekteki seyri, hatta belki de insan toplumunun hayatta kalması, dünyanın bu sorunlara yanıt verme hızına ve etkinliğine bağlıdır (Meadows vd., 1972, s. 17).

Raporun yazarları, mevcut durumu analiz etmek için kullandıkları modelde, özellikle küresel endişeleri hızlandıran endüstrileşme, hızlı nüfus artışı, yaygın yetersiz beslenme, yenilenemeyen kaynakların tükenmesi ve çevresel bozulma gibi beş ana eğilimi araştırma konusu yapmışlardır. Modelde, birçok yönden birbiriyle bağlantılı olduğu kabul edilen bu eğilimlerin gelişimleri uzun vadeli olarak ölçülmekte ve böylece nedenleri, aralarındaki ilişkiler ve yüz yıl sonraki etkileri anlaşılmaya çalışılmaktadır. Raporun vardığı sonuç şu şekildedir (Meadows vd., 1972, ss. 23-24):

“1. Dünya nüfusu, endüstrileşme, çevre kirliliği, gıda üretimi ve kaynakların tükenmesindeki mevcut büyüme eğilimleri değişmeden devam ederse, gezegendeki büyümenin sınırlarına önümüzdeki yüz yıl içinde ulaşılacaktır. En olası sonuç, hem nüfusta hem de endüstriyel kapasitede oldukça ani ve kontrol edilemeyen bir düşüş olmasıdır.

2. Bu büyüme eğilimlerini değiştirmek ve gelecekte de sürdürülebilir bir ekolojik ve ekonomik denge durumu oluşturmak mümkündür. Küresel denge durumu, dünyadaki her bireyin temel maddî ihtiyaçlarının karşılanacağı ve her bireyin beşerî potansiyelini gerçekleştirmek için eşit fırsata sahip olacağı şekilde tasarlanabilir.

3. Eğer dünya insanları birinci sonuç yerine bu ikinci sonuç için çabalamaya karar verirlerse, onu elde etmek için ne kadar çabuk çalışmaya başlarsa, başarı şansları o kadar artacaktır.”

Bu bağlamda rapor, ekonomik büyümenin kontrol altına alınmaması hâlinde gezegenin ve ekolojik sistemin sürdürülemez olduğunu ve büyük bir çevresel yıkımın kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır. Ekolojistler de raporun saptamalarıyla koşutluk içinde, endüstriyel toplumun sürekli artan kaynak kullanımının ve büyüme eğiliminin ekolojik sürdürülebilirlikle uyumlu olmadığını, aksine yıkıcı etkileri olduğunu vurgulamaktalar ve bu yüzden büyümenin sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadırlar.

Sürdürülebilirlik konusundaki bir diğer önemli rapor, 1987 yılında yayımlanan ve *Brundtland Raporu* olarak da bilinen, *Ortak Geleceğimiz* adlı rapordur. Bugünün ihtiyaçlarının, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama olanağından yoksun bırakmadan karşılanması gereğini vurgulayan rapor, “sürdürülebilir kalkınma”³ kavramının uluslararası politikaların odağı hâline gelmesi açısından önemlidir. Raporla “İnsanoğlu, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kalkınmayı sürdürülebilir kılma yeteneğine sahiptir.” denilmektedir (WCED, 1987, s. 16).

Dünyanın geleceği ile ilgili, başta yoksulluk ve ekolojik felaketler olmak üzere, çok sayıda sorun ve tehlikenin ele alındığı raporda, bu sorunların çözümüne ilişkin birtakım önerilerde de bulunulmuş (WCED, 1987, s. 16-20) ve neticede sürdürülebilir kalkınma stratejisi ortaya koyulmuştur. Geniş anlamıyla sürdürülebilir kalkınma stratejisi, insanlık ile doğa arasındaki uyumu teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Mevcut ulusal ve uluslararası

³ Ü. Şahin (2017: 45) sürdürülebilirlik yaklaşımının “sürdürülebilir kalkınma”ya dönüştürülerek yozlaştırıldığını öne sürmektedir. Zira ona göre sürdürülebilir kalkınmanın odağında gezegenin, toplumun, doğal yaşamın ve gelecek kuşakların kullanacağı doğal kaynakların sürdürülmesinden ziyade kalkınmanın ve ekonomik büyümenin sürdürülmesi yer almaktadır. Bu nedenle Şahin, yeşil düşüncenin ana temalarından birinin “sürdürülebilir kalkınma” değil, orijinal kullanımıyla “sürdürülebilirlik” olduğu görüşündedir. Bu hususta detaylı tartışmalar için bkz. Şahin (2004; 2008).

siyasi ve ekonomik kurumların üstesinden gelemediği ve belki de üstesinden gelemeyeceği kalkınma ve çevre krizlerinin aşılması bağlamında, sürdürülebilir kalkınma arayışı şunları gerektirmektedir: Karar alma süreçlerine etkili yurttaş katılımını güvence altına alan bir siyasi sistem; teknik bilgi üretebilen sürdürülebilir bir ekonomik sistem; dengesiz gelişmeden kaynaklanan gerilimlere çözümler sunan bir sosyal sistem; ekolojiyi koruma yükümlülüğüne saygı duyan bir üretim sistemi; sürekli yeni çözümler arayabilen bir teknolojik sistem; sürdürülebilir ticaret ve finans kalıplarını teşvik eden uluslararası bir sistem; esnek ve kendi kendini düzeltme kapasitesine sahip bir idari sistem (WCED, 1987, ss. 57-58).

Temelde insan-doğa birlikteliğini gerçekleştirmeyi amaçlayan ve siyasi, ekonomik, sosyal, teknolojik, uluslararası, idari vs. boyutları olan sürdürülebilirlik yaklaşımı yeşil düşüncenin karakteristiğidir. Ekolojizm, bu yaklaşımıyla dünyayı fiziksel bir nesne olarak odağa almakta, sonsuz nüfus artışı ve ekonomik büyümenin olanaksızlığını dünyanın sonluluğuyla açıklamaktadır. Büyümenin sınırlılığı tezinin merkeziliği ve ondan çıkarılan sonuçlar politik ekolojistleri toplumsal alışkanlıklarda ve politikalarda köktenci değişikliklere ihtiyaç olduğu savına götürmüştür. Yeşiller çoğu zaman bunu "sürdürülebilir toplum" diye anmışlardır. Ekolojizm bu toplum anlayışıyla diğer ideolojilerin tercihlerinden farklılaşmakta ve kendi başına bir siyasal ideoloji olarak görülebilmektedir. Dobson, sürdürülebilir toplumun ana hatlarını iki noktada tasvir etmiştir: "Birincisi, politik ekolojistler 'gelişmiş endüstri toplumlarında' aşırı ürün tüketiminin azaltılması gerektiğini vurgularlar; ikincisi (birinciyle bağlantılı olarak) insani ihtiyaçlar bugün devam eden ekonomik büyüme anlayışımızla tam olarak tatmin edilemezler." (Dobson, 2022, ss. 36-37).

Sürdürülebilirlik anlayışı, yeşil düşüncenin endüstriyalizm eleştirisiyle yakından ilişkilidir. Nitekim Goldsmith'in öncülüğünde kaleme alınan *Hayatta Kalma Kılavuzu*'nda endüstriyel yaşam biçimi ile onun genişleme "ethos"unun başlıca kusurunun sürdürülebilir olmadığı belirtilmektedir (Goldsmith vd., 1972, s. 2). Bu açıdan yeşil felsefede "sınırlar" kavramına vurgu yapılmaktadır. Sınırlı bir gezegende sınırsız ekonomik büyümenin sürdürülebilir olmadığı savı güçlü bir şekilde savunulmaktadır. Yeşillere göre endüstriyel toplumun sürekli artan bir hızla üretme, tüketme ve atık yaratma yönündeki alışkanlıklarının devam etmesi, sadece gelecek nesillere değil, doğanın geri kalanına ve bugünün insanlığına da son derece büyük zararlar verecektir. Sürekli artan bir ekonomik büyümenin imkânsızlığına yapılan bu vurgu, ifade edildiği üzere yeşil siyaseti diğer ideolojilerden radikal bir şekilde farklılaştıran temel ilkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Zira diğer yeşil olmayan ideolojilerin destekçilerinin yanı sıra hem liberaller hem de sol genellikle sınırsız ekonomik büyümeyi savunmaktadır. Yeşil felsefenin "sınırlar" kavramı eko-merkezci ilkeyle de uyumludur. Zira eko-merkezilik insanlığa sınır koyar. Sınırsız ekonomik büyüme mümkün olsa bile doğanın geri kalanı üzerindeki etkileri nedeniyle yeşiller tarafından istenmeyen bir durumdur (Wall, 2013, ss. 62-63).

Bazı ekolojistler, ekonomik büyümenin yanı sıra insan nüfusunun da sınırlandırılması gerektiğini vurgulayan daha radikal fikirler öne sürmektedirler. Porritt, toplam tüketimi azaltmanın en etkili yolunun tüketimi yapan insanların sayısını düşürmek olduğu fikrindedir. O, kapsamlı bir aile planlaması yapılması, doğurganlığın düşürülmesi, tek çocuklu ailenin ilke alınması, kürtaj hakkında yoksun olan dünya kadınlarına bu hakkın tanınması gerektiğini savunmaktadır (Porritt, 1989, s. 182-184). Ancak ekolojistlerin nüfusu denetleme ve sınırlandırmaya yönelik bu yaklaşımı, potansiyel olarak otoriteryan olduğu ve dikkatlerin ekonomik büyüme ile teknolojinin kötüye kullanılması sonucunda ortaya çıkan çevresel yıkım üzerine yoğunlaşmasına engel olduğu düşüncesiyle tepki çekmektedir. Ekonomist Amartya Sen, özellikle en zenginlerin aşırı tüketimi yerine yoksulların nüfusu üzerine odaklanmaları şöyle eleştirmektedir (akt. Wall, 2013, s. 63):

"Tipik bir Amerikalının ozon tabakası, küresel ısınma ve diğer çevresel öğeler üzerindeki olumsuz etkisi onlarca Hintli ya da Zimbabwelinin toplam etkisinden daha

yüksektir. Küresel çapta çevreyi korumak için Üçüncü Dünya'yı nüfus kontrolüne zorlamayı acil bir ihtiyaç olarak görenler öncelikle bu temel gerçeğin farkına varmalıdır."

Yeşil düşüncenin sürdürülebilirlik yaklaşımında büyümenin sınırlandırılması, nüfusun azaltılması gibi hususların yanı sıra gelecek kuşaklara yapılan vurgu da dikkat çekicidir. Yeşil düşüncede gelecek kuşaklar, "hak sahibi bir özne" olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeşil siyaset felsefesi eko-merkezci ilkeyle uyumlu bir şekilde ekosistemi bir bütün olarak ele alarak bütün varlıkların gezegen üzerinde hakları olduğunu savunurken, buradaki haklar kavramı gelecek kuşakları da kapsamaktadır (Ü. Şahin, 2017, s. 45). Gelecek kuşaklar vurgusu yeşil düşünce içinde o kadar yaygındır ki bir Afrika atasözü olarak nakledilen "Dünya bize atalarımızdan miras kalmadı, biz onu çocuklarımızdan ödünç aldık."⁴ (Porritt, 1989, s. 211) deyişi, yeşil düşüncenin slogan ifadelerinden biri hâline gelmiştir.

Wall'ın ifadesiyle "Yeşiller çocuklarımıza ve torunlarımıza iyi atalar olmaya çalışırlar." Yeşillerin kuşaklar arası eşitlik fikri yeryüzünün bulunduğu gibi bırakılmaması, onun geliştirilerek gelecek kuşaklara aktarılması gerektiği anlamına gelir. Bu açıdan yeşil felsefede, iyi atalar olma ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarına saygı duyma konusunda bir kaygı vardır. Bu kaygı, ekolojik sürdürülebilirlik fikri ile uyumlu bir ilişki içindedir. Zira yeşiller doğanın olduğu kadar geleceğin insanların da göz önünde bulundurulmayı hak ettiklerini düşünmektedirler. Yeşil siyasal düşünceye göre bugün ne tür eylem ve politikaların benimseneceğine karar verirken geleceğin yurttaşlarına daha fazla önem verilmelidir. Çocuklara ve torunlara bir gelecek bırakmak isteniliyorsa ekolojik sorunlar ve kısıtlı yaşamsal kaynakların tüketilmesi konuları yeşil siyaset bakışı ile ele alınmalıdır (Wall, 2013, ss. 61-62). Gelecek kuşakların haklarına saygı duyulmasını görev addeden bu bakış, yeşil düşüncenin simgesel metinlerinden olan *Hayatta Kalma Kılavuzu*'nda şu şekilde ifade edilmektedir (Goldsmith vd., 1972, s. 6):

"Görevimiz, sürdürülebilir ve üyelerine mümkün olan en yüksek düzeyde tatmin sağlayacak bir toplum yaratmaktır. Böyle bir toplum, tanımı gereği genişlemeye değil istikrara/kalıcılığa bağlı olacaktır. (...) İnaniyoruz ki istikrarlı toplumun yanı sıra gelecek nesillerin başları üzerinde asılı duran Demokles'in kılıcını ortadan kaldırmak, şimdiki kuşaklara -bugüne kadar üzücü bir şekilde ütöpik olarak kabul edilen- barış ve doyum getirmekten çok daha olasıdır."

Bu bağlamda yeşil siyasal düşünce "sürdürülebilirlik" ana teması çerçevesinde bugün sahip olunan her şeyde gelecek kuşakların da hakkı olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu görüş bugünkü kuşaklara; gelecekte yaşayacak insanlara ve hatta diğer canlılara yönelik ahlâki bir sorumluluk yüklemektedir. Dolayısıyla yeşil siyaset, bugün izlenecek politikalar belirlenirken bu sorumluluk ve görev bilinciyle hareket edilmesi gereğini vurgulamaktadır. Yeşil siyasetin bu vurgusu, Heywood'un (2013, ss. 270-271) da ifade ettiği gibi, açıkça insan merkezli olan geleneksel ahlâk sistemlerine karşı, çevre merkezli yeni bir ahlâk düşüncesini yaymakla ilgilidir. Yeşil siyasetin çevre ahlâki düşüncesi; gelecek kuşaklara, hayvanlara, diğer tüm canlılara ve doğaya bizatihi sahip oldukları değerden dolayı saygı gösterilmesi, onların haklarının korunması gereğini savunan, bütünlük ve her şeyi kuşatan bir ahlâk vizyonu sunmaktadır. Kuşkusuz bu vizyon, yeşil siyasal ideolojinin sürdürülebilirlik ilkesinin yanı sıra eko-merkezcilik ve bütüncülük gibi temalarıyla da uyumlu bir ilişki içerisindedir.

4. Sonuç

Yeşil siyasal düşünce, yeşil siyaset ya da ekolojizm, gittikçe derinleşen ekolojik krize yönelik küresel kaygının ideolojik yansımalarından biri olarak 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Yeşil siyasal düşünce kirliliğin önlenmesi ve çevrenin korunması için idari, bilimsel ve teknik birtakım çözüm önerileri getirerek çevreciliğin ötesine geçen bir yaklaşım sunmaktadır. Küresel ekolojik krizle mücadelede ekonomik,

⁴ Ü. Şahin (2017: 45-46), bu sözün gerçekte *Friends of the Earth* örgütünün kurucusu David Brower'a ait olduğunu belirtmiştir.

toplumsal, teknolojik, bilimsel, siyasal vs. düzende ve insan-doğa ilişkilerinde bütüncül bir değişim öngörmekte, sorunların kaynağına inerek köktenci çözümler önermektedir.

Yeşil siyasal düşünce, insan-merkezci geleneksel siyasal ideolojilerin temel varsayımlarını eleştiren, endüstrileşme karşılığından teknoloji eleştirisine, nesiller arası adalet fikrinden ahlâk tartışmalarına kadar geniş bir yelpazeyi bünyesinde barındıran alternatif bir dünya görüşüdür. Bu yönüyle yeşil siyasal düşünce, geleneksel sağ-sol kutuplaşmasının ötesine geçme iddiasında olan yeni ve müstakil bir siyasal ideoloji olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, yeşil siyasal düşünceye “yeni bir ideoloji” olma özelliği kazandıran özgül temaları ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda yeşil siyasal düşünce üzerine yapılan kavramsal değerlendirme sonucunda birbiriyle ilişkili üç ana tema belirlenmiştir (Tablo 1): “antiendüstriyalizm”, “eko-merkezcilik” ve “sürdürülebilirlik”. Yeşil siyasal düşünce, bu üçlü sacayağı üzerine temellenmektedir.

Tablo 1. Yeşil Siyasal Düşüncenin Özgül Kavramsal Temaları

Antiendüstriyalizm	Eko-merkezcilik	Sürdürülebilirlik
<ul style="list-style-type: none"> •Büyümenin sınırlandırılması •Materyalizmin reddi •İhtiyaca göre tüketim •Yaşam kalitesi •Kendini gerçekleştirme •Geleneksel küçük ölçekli toplum ve üretim yapısı •Uygun teknoloji •Ademimerkeziyetçi yönetim •Katılımcı demokrasi •Şiddetsizlik •Dayanışma 	<ul style="list-style-type: none"> •Aydınlanma eleştirisi •İnsan-merkezciliğe itiraz •Doğaya saygı •Doğanın bir parçası olarak insan •Bütüncüllük •Çevre ahlâkı •Biyolojik çeşitliliğin korunması •Canlı-cansız tüm varlıklara karşı sorumluluk 	<ul style="list-style-type: none"> •Gelecek kuşakların gözetilmesi •Büyümenin sınırlandırılması •Nüfusun azaltılması •Katılımcı siyasal sistem •Esnek idari sistem •Çevre ahlâkı •Toplumsal adalet •Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yeşil siyasal düşünce her şeyden önce endsütriyalizm eleştirisiyle öne çıkmaktadır. Yeşil düşüncede; sosyalist ve kapitalist sistemlerin ortak noktası olarak endüstriyalizm, insanlığın karşılaştığı en büyük tehlike olarak görülmektedir. Zira yeşillere göre endüstriyalizmin temel inancı olan hızlı ekonomik büyüme, sınır tanımayan bilimsel ve teknolojik gelişmeler gezegeni tahrip etmekle kalmamış, çok çeşitli ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunlara neden olmuştur. Yeşiller endsütriyalizmin sınırsız büyüme, aşırı üretim ve tüketim, maddî zenginlik, büyük ölçekli örgüt ve toplum yapısı, merkeziyetçi yönetim, katı hiyerarşi, şiddet vb. karakteristik özelliklerini eleştirmektedir. Bunun yerine büyümenin sınırlandırılması, materyalizmin reddi, ihtiyaca göre tüketim, yaşam kalitesi, kendini gerçekleştirme, geleneksel küçük ölçekli toplum ve üretim yapısı, uygun teknoloji, ademimerkeziyetçi yönetim, katılımcı demokrasi, şiddetsizlik, dayanışma vb. unsurlara dayanan alternatif bir dünya görüşü sunmaktadır. Tüm bu unsurlar antiendüstriyalizmin alt temaları olarak kabul edilebilir.

Yeşil siyasal düşünce, insan-merkezci geleneksel siyasal ideolojilerden farklı olarak eko-merkezci bir dünya görüşü olarak kabul edilmektedir. Yeşiller, insanı doğanın hâkimi ve doğayı ekonomik bir kaynak olarak gören insan-merkezci yaklaşımı, çevresel tahribatın temel nedenlerinden biri olarak görmektedir. Yeşil düşüncede insan, doğanın bir parçası olarak görülmekte, canlı-cansız tüm varlıklarıyla birlikte doğanın kendisinin

ahlâki bir değeri olduğu ve bu nedenle saygı duyulması gerektiği savunulmaktadır. İnsan-doğa ilişkisine dair söz konusu etik kaygı ve bütüncül/holistik yaklaşım yeşil siyasal düşünceye, diğer yerleşik siyasal gelenekler karşısında ayırt edici bir kimlik kazandırmaktadır. Bu bağlamda doğaya saygı, doğanın bir parçası olarak insan, bütüncüllük, çevre ahlâkı, biyolojik çeşitliliğin korunması gibi temalar eko-merkezciliğin alt temaları olarak ifade edilebilir.

Yeşil siyasal düşüncenin özgül kavramlarından biri de sürdürülebilirliktir. Yeşil düşüncenin sürdürülebilirlik teması -antiendüstriyalizm ve eko-merkezcilik ana temalarına da uygun bir şekilde- gezegendeki doğal, beşeri, sosyal, kültürel, bilimsel vb. tüm kaynaklara saygı duyan, bunları ölçülü şekilde kullanan, katılımcı bir toplum vizyonu olarak kabul edilebilir. Kuşkusuz bu vizyon, doğayı kendi çıkarları için sorumsuzca sömüren endüstriyel topluma karşılık bir ekolojik toplum tasavvuruna dayanmaktadır. Yeşil düşüncenin ekolojik toplum tasavvuru, sürdürülebilirlik ana teması altında gelecek kuşakların gözetilmesi, büyümenin sınırlandırılması, nüfusun azaltılması, katılımcı siyasal sistem, esnek idari sistem, çevre ahlâkı, toplumsal adalet, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme gibi alt temaları ve unsurları içermektedir.

Görüldüğü üzere yeşil ideolojinin kurucu unsurları olarak kabul edilebilecek söz konusu temalar birbiriyle ilişkilidir. Ayrıca her bir temanın, yine birbiriyle ilişkili, çeşitli alt temalarından söz etmek mümkündür. Netice itibarıyla birbirlerini tamamlayan bir ilişki içerisinde olan çeşitli temalar ya da kavramsal unsurların bir bütün olarak yeşil siyasal düşüncenin ekolojik toplum idealinde birleştiği söylenebilir. Yeşil ideolojide, diğer ideolojilerin ortak noktası olarak görülen endüstriyalizmin bir ürünü olan endüstri toplumunun yarattığı yıkıma çare olarak ekolojik topluma geçiş önerilmekte, bu geçiş de insanların düşüncesindeki bir etik değişimle mümkün görülmektedir. Köklü bir zihniyet değişiminin, bilimsel, teknolojik, teknik, idari vs. çözümlerden daha önemli ve gerekli olduğu kabul edilmektedir. Yeşil siyasal düşüncenin söz konusu vizyonu bu çalışmada, teorik düzeyde ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu vizyonun gezegendeki toptan yıkım karşısındaki etkisi ancak pratiğe bakılarak anlaşılabilir. Bu bağlamda yeşil siyasal düşüncenin pratikteki yansımalarına yönelik yapılacak çalışmalar, yeşil düşüncenin 21. yüzyılda geldiği noktanın görülmesi açısından faydalı olabilir.

Kaynakça

- Balta, E. ve Mısır, M. B. (2011). Bir politik hareket olarak ekososyalizmin ayırt ediciliği ve birleştiriciliği. *Praksis*, (25), 11-29.
- Barry, J. (2014). Green political theory. *Political ideologies: An introduction* içinde, 4. Baskı; Ed. V. Geoghegan ve R. Wilford, Routledge, ss. 153-178.
- Birkeland, J. (1993). Ecofeminism: Linking theory and practise. *Ecofeminism: women, animals, nature* içinde; Ed. Greta Gaard, Temple University Press, ss. 13-59.
- Bookchin, M. (1996). *Ekolojik bir topluma doğru*. (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları.
- Bookchin, M. (Lewis Herber adıyla) (1962). *Our synthetic environment*. Alfred A. Knopf.
- Carson, R. (2004). *Sessiz bahar*. (Çev. Çağatay Güler), Palme Yayınları.
- Clark, J. (2020). What is ecoanarchism?. *The Ecological Citizen*, (3), 9-14.
- Çetin, O. B. (2005). Ekofeminizm: Kadın-doğa ilişkisi ve ataerkillik. *Sosyo Ekonomi*, (1), 61-76.
- Çoban, A. (2002). Çevreciliğin ideolojik unsurlarının eklemlenmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(3), 3-30.
- Çoban, A. (2013). Çevrecilik. *Siyaset bilimi* içinde, 3. Baskı; Haz. Gökhan Atılğan ve E. Attila Aytekin, Yordam Kitap, ss. 455-473.
- Demirağ, D. (2017). Doğayı yardıma çağırmak: Anarşist ekolojizm. *Yeşil ve siyaset* içinde, 2. Baskı; Ed. Orçun İmga ve Hakan Olgun, Liberte Yayınları, ss. 331-385.
- Dobson, A. (2022). *Ekolojizm*. (Çev. Cengiz Yücel), 3. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi.
- Ehrlich, P. R. ve Harriman, R. L. (1971). *How to be a survivor*. Ballantine Books.

- Feyzioğlu, Ü. ve Çınar, K. (2023). Çevrecilik ve siyasal ekoloji üzerine ontolojik ve epistemolojik bir mukayese. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 1-12. <https://doi.org/10.33707/akuiibfd.1171742>.
- Foster, J. B. (2012). *Marksist ekoloji*. (Çev. Barış Baysal), Kalkedon Yayınları.
- Gezgin, E. (2017). Kadın ve doğa üzerindeki tahakküme alternatif bir bakış: Ekofeminizm üzerine bir değerlendirme. *Border Crossing*, 7(2), 395-412. <https://doi.org/10.33182/bc.v7i2.473>.
- Goldsmith, E., Allen, R., Allaby, M., Davoll, J. ve Lawrence, S. (1972). A blueprint for survival. *The Ecologist*, 2(1), January.
- Haklı, S. Z. (2017). Yeşil düşüncenin iktidarı: Alman yeşiller partisi. *Yeşil ve siyaset* içinde, 2. Baskı; Ed. Orçun İmga ve Hakan Olgun, Liberte Yayınları, ss. 445-472.
- Harrison, K. ve Boyd, T. (2018). Environmentalism and ecologism. *Understanding political ideas and movements* içinde, Manchester University Press, <https://doi.org/10.7765/9781526137951.00018>.
- Hayward, T. (1997). Anthropocentrism: A misunderstood problem. *Environmental Values*, 6(1), 49-63.
- Heywood, A. (2013). *Siyasî ideolojiler*. (Çev. A. K. Bayram vd.), 5. Baskı, Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2014). *Siyaset*. (Çev. B. B. Özipek vd.), 14. Baskı, Adres Yayınları.
- Illich, I. (2004). Kalkınma sözlüğünden: İhtiyaç. (Çev. Ümit Şahin), *Üç Ekoloji*, (2), 69-85.
- Jonas, H. (2006). Sorumluluk ilkesi. (Çev. Beril Idemen ve Selen Akhuy), *Üç Ekoloji*, (5), 145-152.
- Keleş, R. (2016). Çevre ve siyaset. *İnsan, çevre, toplum* içinde, 3. Baskı; Yay. Haz. Ruşen Keleş, İmge Kitabevi ss. 303-341.
- Kılıç, S. ve Tok, N. (2013). Çevrecilikte yeni bir kimlik: Ekolojizm. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(2), 223-250.
- Koçal, A. V. (2022). Ekolojik krizin siyasal düşünceye yansımaları: Eko-sosyalizm ve eko-marksizm tartışmalarına bir giriş. *Küresel iklim değişikliği* içinde; Ed. Veysel Eren ve Ahmet Kayan, Gazi Kitabevi, ss. 127-149.
- Kovel, J. (2005). Ekolojik bir marksizm hakkında düşünceler. (Çev. Harun Özkan), *Praksis*, (13), 97-109.
- Leopold, A. (2020). *Bir kum yöreni almanağı ve oradan buradan eskizler*. (Çev. Ufuk Özdağ), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Löwy, M. (2005). What is ecosocialism?. *Capitalism, Nature, Socialism*, 16(2), 15-24.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J. ve Behrens, W. W. (1972). *The limits to growth*. Universe Books.
- Naess, A. ve Sessions, G. (2000). *The eight principles of deep ecology*. <https://www.all-creatures.org/articles/env-theeight.html>, (Erişim Tarihi: 10.05.2023).
- Paterson, T. (1989). *The green conservative: A manifesto for the environment*. Bow Publications.
- Pepper, D. (1993). *Eco-socialism: From deep ecology to social justice*. Routledge.
- Pilbeam, B. (2003). Natural allies? Mapping the relationship between conservatism and environmentalism. *Political Studies*, 51(3), 490-508.
- Porritt, J. (1989). *Yeşil politika*. (Çev. Alev Türker), 2. Baskı, Ayrıntı Yayınevi.
- Schumacher, E. F. (1989). *Küçük güzeldir*. (Çev. Osman Deniztekin), 2. Baskı, Cep Kitapları.
- Serter, G. (2021). Neoliberal ideolojinin çevresel yüzü: Ekoliberalizm. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 64-77.
- Sevinçli, B. G., Nalbant, F. ve Eseler, B. (2020). Çevre etiği kavramının kentsel dönüşüm üzerinden değerlendirilmesi. *Çevre tartışmaları ve çağdaş gelişmeler* içinde; Ed. Özcan Sezer ve Ahmet Kayan, Gazi Kitabevi, ss. 295-330.
- Şahin, Ü. (2003). Ekolojizmi çevrecilikten ayırmak: Bir yeniden düşünme denemesi. *Üç Ekoloji*, (1), 74-81.
- Şahin, Ü. (2004). Truva atı olarak sürdürülebilir kalkınma. *Üç Ekoloji*, (2), 9-30.
- Şahin, Ü. (2008). Sürdürülebilir kalkınma. *Küresel kapitalizmi meşrulaştıran söylemler* içinde; Ed. Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Kitaplığı, ss. 49-82.
- Şahin, Ü. (2017). Yeşil düşünce. *Yeşil ve siyaset* içinde, 2. Baskı; Ed. Orçun İmga ve Hakan Olgun, Liberte Yayınları, ss. 17-73.
- Şahin, Y. (2017). . Çevre sorunları ve liberalizm. *Yeşil ve siyaset* içinde, 2. Baskı; Ed. Orçun İmga ve Hakan Olgun, Liberte Yayınları, ss. 219-236.
- Türk, S. M. (2018). Eko-muhafazakârlığın doğası. *Muhafazakâr Düşünce*, 14(53), 243-257.

United Nations (1973). *Report of the United Nations conference on the human environment*. Stockholm, 5-16 June 1972, (A/Conf.48/14/Rev. 1), United Nations Publication.

United Nations (1993). *Report of the United Nations conference on environment and development*. Rio de Janeiro, 3-14 June 1992, (A/Conf.151/26/Rev. 1), United Nations Publication.

Viederman, S. (2005). Sustainability. In Journalism and Mass Communication, *Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS)*, https://www.academia.edu/1390596/The_economics_of_sustainability_Challenges (Erişim Tarihi: 23.05.2023).

Wall, D. (2013). *Yeşil politika*. (Çev. İlknur Urkun Kelso), Yeni İnsan Yayınevi.

WCED (World Commission on Environment and Development) (1987). *Our common future*. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.04.2023).

Wissenburg, M. L. J. (1998). *Green liberalism: The free and the green society*. UCL Press.

Çıkar Çatışması: Yoktur

Finansal Destek: Yoktur

Etik Onay: Yoktur

Yazar Katkısı: Erol ŞİMŞEK (%100)

Conflict of Interest: None

Funding: None

Ethical Approval: None

Author Contributions: Erol ŞİMŞEK (100%)
